

Beställningsadress:

Liber Distribution

162 89 STOCKHOLM

Tel: 08-690 95 76

E-postadress: skolutveckling@liber.se

www.skolutveckling.se

Beställningsnummer: u03:024

ISBN: 91-85128-16-3

ISSN: 1651-9787 2003:6

Textbearbetning: Lena Calderon

Layout: 2 st.ab

Omslagsfoto: Anna-Lena Lundqvist

Foto inlägga: Anna-Lena Lundqvist, Nils-Johan Norenlin, Per Magnus Persson,
Pressens Bild, Eva Wernlid och Johan Wiborg.

Tryck: AB Danagårds Grafiska

Ödeshög 2003

Hur är det ställt? Tack, ojämt!

Erfarenheter av jämställdhetsarbete
i grundskolor och gymnasieskolor

MYNDIGHETEN FÖR
SKOLUTVECKLING

Förord

Allas lika värde och lika rätt att utveckla sina förmågor är grunden i vår demokrati. Jämställdhet är en rättvisefråga och ingår i de nationella målen för skolan. Det innebär att skolan ska ge flickor och pojkar likvärdiga villkor att utvecklas. Vi vet att den fysiska och psykiska arbetsmiljön är viktig för barns och ungdomars hälsa, utveckling och lärande. I en god arbetsmiljö eftersträvar man ett jämställt förhållningssätt med lika stort inflytande oberoende av kön och goda relationer utan trakasserier och våld.

Ett regeringsuppdrag att ”ta fram och sprida lärande exempel på hur skolor och kommuner i samverkan med olika organisationer och myndigheter arbetar med jämställdhet samt social och etnisk mångfald” är bakgrund till detta arbete. Vi har fokuserat jämställdhet och även belyst betydelsen i detta sammanhang av socioekonomisk och etnisk bakgrund.

Med den här skriften vill Myndigheten för skolutveckling stödja skolornas utveckling. Den kan ses som ett uttryck för vad vi uppfattar vara viktigt att utveckla och vill arbeta för.

Skriften ger en bakgrund till köns- och maktskillnader i skolan och samhället och visar hur vi skapar och upprätthåller könsordningen. Viktigast är exemplet, där sex skolor och kommuner berättar om hur de arbetat för att öka jämställdheten. Alla som jobbar i skolan, barn som vuxna, har ett ansvar att förändra. Forskningen visar att jämställdhetsarbete ger en vänlig stämning bland eleverna och minskar mobbningen i skolan.¹

Vi vill tacka alla dem som ställt upp vid intervjuer och delat med sig av sina erfarenheter, glädje- och sorgeämnen på skolor, kommuner, myndigheter och organisationer.

Projektgruppen har bestått av Eva Josefsson, projektledare och Anna Manikoff, expert på genusfrågor vid Myndigheten för skolutveckling.

Arbetet har diskuterats i en referensgrupp bestående av Lena Sievers, JämO, Fredrik Lundkvist, Svenska Kommunförbundet, Gunnel Rydell, Enheten för etniska relationer i Malmö, Gunilla Härnsten, docent vid pedagogiska institutionen, Uppsala universitet. Elisabet Öhrn, docent vid pedagogiska institutionen, Göteborgs universitet har givit synpunkter på materialet.

Vår förhoppning är att vi ska stimulera till många intressanta diskussioner och ett spännande utvecklingsarbete.

Mats Ekholm
Generaldirektör

Eva Josefsson
Undervisningsråd

¹ Forsberg, Ulla (1998) Jämställdhetspedagogik - en sammanställning av aktionsforskningsprojekt

Innehåll

Förord	2
Innehållsförteckning	3
Inledning	5
Bakgrund	7
Jämställdhet – vad är det?	7
Skärpta krav på jämställdhet i skolan	11
Vad säger forskningen om könsmönster i skolan?	
Har det blivit bättre?	13
Jämställdhetsarbete i praktiken	19
Landskrona	21
Gävle	29
Haninge	35
Jokkmokk	43
Malmö	49
Skövde	59
JämO i skolan	65
Sammanfattning	68
Utmaningar	71
Avslutning	74
Referenser	76

Inledning

Vi föds rakt in i ett genussystem med manlig överordning. Normer och köns-
mönster bestämmer vem vi ska vara, hur vi ska vara och vad vi kan bli. Det krävs
insikt, självrannsakan och mod att förändra dessa strukturer. Hur kan skolan
hjälpa unga tjejer att växa upp till självständiga, starka kvinnor som får livsut-
rymme, respekt och rättvist betalt för sitt arbete? Hur ska vi hjälpa killarna att ta
ansvar och se tjejernas rättigheter och sina egna skyldigheter? Hur ger vi dem
möjlighet att slippa dominera? Hur ger vi dem mod att visa känslor och empati?
Kan vi stärka de unga att fatta egna beslut och göra fria val för sin utveckling och
sina studier? Och hur ska vi vuxna våga skärskåda och utmana våra egna föreställ-
ningar om manligt och kvinnligt som är en förutsättning att utveckla oss själva
och varandra? Hur ska vi få kunskaper om jämställdhet och hur vi ska göra för att
bryta inrotade könsmonster?

Varje skola har sina förutsättningar och behov. En del erfarenheter som pre-
senteras i den här skriften är generella medan andra är specifika för en viss skola.
Elevers socioekonomiska bakgrund, vi använder ordet klass, och kulturella bak-
grund – etnicitet, i kombination med kön är faktorer som har betydelse. Framfö-
rallt har skolans förhållningssätt och förmåga att bemöta eleverna stor betydelse
för deras möjligheter att utvecklas och lyckas med sina studier.

Det inledande kapitlet ger en teoretisk bakgrund till jämställdhetsbegreppet och
en redogörelse för vad vi vet om jämställdhet i skolan idag. Hoppa inte över det!

Därefter kommer ett avsnitt med exempel på jämställdhetsarbete i sex skolor
i sex olika kommuner. Syftet med exemplen är att visa hur de arbetar med jäm-
ställdhet, vilka erfarenheter de har gjort och vilka möjligheter och svårigheter de
har sett. De är utvalda i första hand för att de bedriver jämställdhetsarbete och för
att de har olika utgångspunkter.

Underlaget består framför allt av intervjuer med skolchefer, jämställdhets-
samordnare, skolledare, lärare, elever och annan skolpersonal. De berättar även
om sina erfarenheter från samarbete med externa experter. Efter varje exempel
finns hänvisningar till kontakter och aktuella metodböcker. Kontakter med andra
kommuner, förskolor och skolor, bl.a. Grönstenens förskola i Umeå har givit yt-
terligare bidrag till undersökningen.

Den avslutande delen är en sammanfattning av jämställdhetsarbetet i de sex
exemplen och vad det har lett till. Avslutningsvis presenterar vi ett antal ”utma-
ningar” för skolor och kommuner!

Hur är det ställt? Tack, ojämt!

45 procent av ledamöterna i riksdagen är kvinnor och hälften av ministrarna.

Källa: www.riksdagen.se och www.regeringen.se.

1997 var samtliga läroböcker i historia skrivna av medelålders män. Kvinnor och "det kvinnliga" fanns med i tre procent av texten och 10-15 procent av bilderna. Inom konst- och musikhistoria saknas kvinnor nästan helt.

Källa: Lika för lika – strategier för en jämställd skola (Lärarförbundet 1998)

4 procent av personalen på dagis är män, 96 procent kvinnor.

Källa: Svenska kommunförbundet

I grundskolan är 75 procent av lärarna kvinnor, 25 procent män.

Källa: Skolverket

Vid gymnasieskolans elprogram är 1,6 procent av eleverna flickor. På teknikprogrammet är 10,5 procent av eleverna flickor. Av omvårdnadsprogrammets elever är 12,2 procent pojkar och på barn- och fritidsprogrammet går 24,8 procent pojkar.

Källa: Skolverket

87 procent av alla professorer vid Sveriges universitet är män.

Källa: SCB

Kvinnor tjänar i genomsnitt 82 procent av vad män gör. Om man tar hänsyn till skillnader i ålder, utbildning, arbetstid och arbete i olika sektorer tjänar kvinnor 92 procent av vad män gör.

Källa: SCB

Bakgrund

Jämställdhet – vad är det?

Jämställdhet är det svenska ordet för jämlikhet mellan könen. Begreppet skapades på 1960-talet när kvinnors underordnade position i samhälle och familj på allvar började bli en politisk fråga. Att jämställdhet skulle komma att bli självklart i svensk politik och retorik kunde man bara ana. Jämställdhet är ett bekvämt ord som fått ett stort genomslag, men innebörden av begreppet är varken entydig eller statisk. Verkligheten förändras, teoribildning utvecklas och politiska tolkningar skiftar över tid och rum. Det påverkar vår förståelse av vad som är viktigt, också inom skolans värld.

Målet för den svenska jämställdhetspolitiken är att kvinnor och män ska ha samma möjligheter, rättigheter och skyldigheter inom alla väsentliga områden i livet. Det innebär bland annat en jämn fördelning av makt och inflytande och lika tillgång till utbildning och möjligheter till utveckling av personliga ambitioner, intressen och talanger².

Sedan 1970-talet har det gjorts insatser på flera områden för att öka jämställdheten i samhälle och familj. Riktningen har gått mot ökad individualisering, från familjen som ekonomisk enhet till individen, från sambeskattnings till särbeskattnings. Det sociala välfärdssystemet har byggts ut för att alla föräldrar ska kunna förvärvsarbeta. Lagstiftningen om våld mot kvinnor har skärpts och köp av sexuella tjänster har förbjudits. I arbetslivet är de formella kraven på jämställdhet störst. Enligt jämställdhetslagen är arbetsgivaren skyldig att göra en jämställdhetsplan, att kartlägga och komma till rätta med ojämslällda löner och att även på annat sätt genom "aktiva åtgärder" verka för jämställdhet på arbetsplatsen.

Jämställdhet handlar om människovärde och mänskliga rättigheter men är också en fråga om effektivt utnyttjande av mänskliga resurser. Kvinnors inträde i olika branscher i arbetslivet, i styrelserummen och andra maktcentrum, motiveras både med att kvinnor ska komplettera verksamheten med sina särskilda kvinnliga egenskaper och som en demokratisk rättighet – att inte diskrimineras. Tankar om könenas olika, "eviga egenskaper" har mött på kritik från olika håll. Kritiken har riktats mot att med ett sådant synsätt kommer

² "Det övergripande målet för jämställdhetspolitiken är ett samhälle där kvinnor och män har samma möjligheter, rättigheter och skyldigheter inom alla väsentliga områden i livet. Det innebär

- en jämn fördelning av makt och inflytande
- samma möjligheter till ekonomiskt oberoende
- lika villkor och förutsättningar ifråga om företagande, arbete, arbetsvillkor samt utvecklingsvillkor i arbetet
- lika tillgång till utbildning och möjligheter till utveckling av personliga ambitioner, intressen och talanger
- delat ansvar för hem och barn
- frihet från könsrelaterat våld" (Jämställdhetspolitiken inför 2000-talet, regeringens skrivelse 1999/2000:24)

maktobalansen att kvarstå och det sätter dessutom upp fasta normer för hur kvinnor och män ska vara.

Ojämliga maktförhållanden mellan könen är ett grundläggande demokratiskt problem både på strukturell och individuell nivå. Jämställdhetsarbetets viktigaste syfte är att förändra denna obalans. Det finns idag få formella hinder för att jämställdhet ska kunna förverkligas. Ändå visar det sig svårt att omsätta i verkligheten. Trots en intensiv debatt och förändringar på många områden, kvarstår könssegregerade mönster.

Makt och kön

*"En fullkomlig kvinna och en fullkomlig man är lika litet till själegenskaper som till utseende lika varandra; vid fullkomlighet kan det inte vara tal om nåt mer eller mindre. Den ena av dem måste vara aktivt och starkt, det andra passivt och svagt; det ena måste vilja och kunna, men i fråga om det andra är det tillfyllest, att det gör ringa motstånd"*³, Jean Jacques Rousseau.

Synen på män och kvinnor som *olika* har sina rötter långt tillbaka i historien. Ofta betraktas kvinnor och män som varandras kompletterande motsatser. Det har gett upphov till stereotypa föreställningar om mannen som handlande subjekt och kvinnan som passivt objekt. De här symbolerna används fortfarande, bland annat i reklam. Hur vi medvetet och omedvetet förhåller oss till dessa föreställningar är en central del i skapandet av femininitet och maskulinitet. Sedan slutet av 1800-talet har det genomförts en omfattande psykologisk forskning om mentala förmågor, känslor, attityder, personliga karaktärsdrag, intressen med mera. Studierna visar att det finns ytterst få, om ens några, skillnader mellan män och kvinnor inom dessa områden.⁴ Men man har funnit desto fler socialt skapade.

Idag har vi en rik mängd kvinno- feministisk-, mans-, genus- och queer-forskning att stödja oss på. Historikern Yvonne Hirdman presenterade 1988 teorin om genussystemet, som har fått stort genomslag i Sverige⁵. Enligt denna teori inordnas människor efter kön i alla sammanhang enligt två principer. Dels hålls könen, liksom handlingar och värderingar som är könspräglade, isär. Dels är det som män gör norm för alla människor. Utifrån föreställningar om vad som är manligt och kvinnligt, ingår män och kvinnor ett osynligt kontrakt, genuskontraktet, som är grunden för genussystemet. Hirdmans tankegång var inte ny, men den beskriver på ett både enkelt och samtidigt vetenskapligt användbart sätt hur könssegregeringen fungerar och hur den genererar makt-skillnader.

³ Rousseau, Jean Jacques (1762) *Émile eller Om uppfostran*

⁴ Connell, Robert (1995) *Maskuliniteter*

⁵ Hirdman, Yvonne (1990) *Genussystemet. I Demokrati och makt i Sverige: Maktutredningens huvudrapport.*

En annan inflytelserik teoretiker, Robert Connell,⁶ beskriver hur patriarkala kulturer formar mönster för hur män ska förhålla sig till såväl andra män som till kvinnor. Ett centralt antagande är att en av de accepterade maskuliniteterna är den hegemoniska, som alltid är överordnad såväl övriga maskuliniteter som alla femininiteter. I västvärlden är de som ingår i den hegemoniska maskuliniteten alltid vita, heterosexuella överklassmän.

Sexualitet i parrelationer ses i vardagslivet ofta som naturlig och utan maktförhållanden, men flera forskare⁷ ser hur genusordningen går igen också i känslomässiga relationer, i omsorg och sexualitet. Våld mot kvinnor ses ofta som det yttersta uttrycket för ojämlika maktförhållanden mellan könen. Våld betraktas också som en upprätthållande faktor för manlig maktutövning, både i akuta situationer och som ett ständigt närvarande hot mot kvinnor.⁸ Här finns också föreställningar som präglar både individer och samhälle. Statsvetaren Maria Wendt Höjer formulerar det så här:

”Medan kvinnors rädsla och skyddsbehov görs till en central del av kvinnligheten, formeras mäns brist på rädsla och våldskapacitet – en förmåga som kan användas såväl till att skrämman som till att skydda – till ett manlighets-tecken.”⁹

Vi föds till människor och görs till kön

Den västerländska kulturen betraktar människan som ett handlande subjekt men samtidigt styrs och begränsas vi i vårt handlande av kulturens värdesystem. Detta påverkar vad, hur och vem barn och vuxna kan vara i olika situationer för att betraktas som normala.

Betydelsen av kön skapas i relation till omgivningen och är i konstant förändring. Vi människor skapar själva vad som är manligt och kvinnligt i olika sammanhang. Även om fasta strukturer är svåra att förändra så är könsrelationerna inte konstanta eller oföränderliga. Forskare undersöker bland annat hur individer utövar både makt och motstånd och att könsrelationerna ser olika ut i olika sammanhang och över tid. Utgångspunkten är att det som skapas i sociala processer också kan omskapas.

Forskaren Sandra Harding¹⁰ beskriver hur vi skapar vårt kön genom tre processer. Den strukturella processen avser isärhållning och hierarki i arbetsfördelning mellan könen. Den kulturella handlar om vårt språk, beteende, utseende och egenskaper som visar hur män och kvinnor *bör* vara i olika kulturer och sammanhang. Det individuella könet skapar vi utifrån vår egen förståelse av det strukturella och kulturella könets betydelse.

⁶ Connell, Robert (1995) *Maskuliniteter*

⁷ Bland andra Robert Connell och Anna Jónasdóttir.

⁸ Undersökningen ”Slagen dam” (Eva Lundgren m.fl.) visar att våld mot kvinnor, d.v.s. fysiskt våld, sexuellt våld och hot, är betydligt vanligare än man trott. Totalt hade nästan hälften av alla kvinnor utsatts för våld av en man någon gång efter sin 15-årsdag. En stor andel kvinnor känner oro för att utsättas för våld, det uppgår 66 procent av samtliga kvinnor i undersökningen och 85 procent av kvinnor mellan 18 och 24 år

⁹ Wendt Höjer, Maria (2002) *Rädslans politik*.

¹⁰ Harding, Sandra (1986) *The Science Question in Feminism*.

Normerna bestämmer könet

Att skapa kön är med andra ord en komplicerad process som är omgärdad av många normer. Normen belönas och det avvikande förtrycks. Normen är svår att ifrågasätta eftersom vi ofta tar den för given. En viktig norm är att uppträda genusmässigt korrekt. Maktspelet tar sig olika uttryck, där härskartekniker och mer eller mindre subtila kränkningar är vanliga.

Men kön är inte det enda som avgör identitet eller social position. Klass, sexualitet och etnicitet har också betydelse. Etnicitet har olika betydelse och innebörd för individer beroende på sammanhang och bakgrund. I vilken utsträckning etnicitet påverkar identitet och möjligheter i samhället kan variera men det är klart att tillhör man en minoritetsgrupp, har utländsk bakgrund eller är homosexuell, kan det innebära ett utanförskap och en stämpel som avviker med nedvärdering och diskriminering som följd.

Passa in eller riskera att bli mobbad

Flickor och pojkar i år 8 har olika normer att hålla sig till i umgänget med varandra. Det visar en intervjustudie av kränkningar i högstadiet¹¹. Den avviker, annorlunda eller udda löper störst risk för att utsättas för kränkningar. Kränkningarna bottnar ofta i ett förakt för svaghet och skräck för att själv tillhöra de svaga. De generella normerna är att vara snygg och smal. Att vara fräsch, att ha rätt kläder och att inte vara fattig är viktigt liksom att ha ett gott självförtroende.

Studien visar att normerna för flickor ofta rör utseende och kläder. Den sexuellt attraktiva tonåringen är en viktig norm för flickor. Sexuella trakasserier och övergrepp, till exempel i form av tafsningar, kan därför fungera som bekräftelse på att man lever upp till normen, en bekräftelse som flickorna rentav är beroende av och inte självklart kan ta avstånd från. Samtidigt finns det en gräns för flickor att bejaka sin sexualitet för att inte bli betraktade som horor. Normerna begränsar också flickor i det fysiska rummet i jämförelse med pojkarna.

Normer för pojkar handlar i stor utsträckning om att ta avstånd från det feminina. Att höras och synas och ta plats i rummet är viktigt. I motsats till flickorna bör pojkar inte ägna sig för mycket åt sitt utseende eller ha för uppseendeväckande kläder. Utmanar pojkarna de normerna riskerar de att betraktas som homosexuella, en risk som inte tycks vara lika stor för flickor som utmanar könsgränserna.

¹¹ Intervjustudien är en del i den större studien *Kränkningar i skolan – förekomst, former och sammanhang*. Osbeck, Christina, Holm, Ann-Sofie och Wernersson, Inga (2002)

Skärpta krav på jämställdhet i skolan

Formuleringar om jämställdhet har funnits i styrdokumentet för skolan sedan 1960-talet. När skollagen reviderades 1995 fick jämställdhet en mer framträdande plats. I skollagens första kapitel, andra paragrafen formuleras följande:

"Verksamheten i skolan skall utformas i överensstämmelse med grundläggande demokratiska värderingar. Var och en som verkar inom skolan skall främja aktning för varje människas egenvärde och respekt för vår gemensamma miljö. Särskilt skall den som verkar inom skolan

1. *främja jämställdhet mellan könen samt*
2. *aktivt motverka alla former av kränkande behandling såsom mobbning och rasistiska beteenden."*

Med det skärpta jämställdhetsuppdraget till skolan ville regeringen påskynda utvecklingen. Erfarenheterna visade att barn och unga i förskolan och skolan möts av stereotypa föreställningar, förväntningar och reaktioner på hur man ska vara som flicka respektive pojke. Det begränsar deras möjligheter att utvecklas utifrån sina egna förutsättningar och intressen, vilket är ett slöseri med mänskliga resurser. Regeringen slår fast att jämställdhet är viktigt ur ett demokrati- och maktperspektiv och att utbildning har en stor betydelse för flickors och pojkars livskvalitet och framtida chanser på arbetsmarknaden¹². Jämställdhet i förskola och skola är en *pedagogisk fråga* som är beroende av skolpersonals kunskap och kompetens. Den pedagogiska verksamheten måste utformas med en könsmedvetenhet som främjar jämställdhet.

Skolans ansvar att motverka traditionella könsmonster

"Människolivets okränkbarhet, individens frihet och integritet, alla människors lika värde, jämställdhet mellan kvinnor och män, samt solidaritet med svaga och utsatta är de värden som skolan ska gestalta och förmedla."

(Läroplanerna för förskola, grundskola och de frivilliga skolformerna)

En viktig uppgift i skolans jämställdhetsuppdrag är att motverka traditionella könsmonster för att barn och elever ska kunna pröva och utveckla förmågor och intressen oberoende av könstillhörighet:

¹² Prop. 1994/95:164, Jämställdhet mellan kvinnor och män inom utbildningsområdet.

"Skolan skall aktivt och medvetet främja kvinnors och mäns lika rätt och möjligheter. Det sätt på vilket flickor och pojkar bemöts och bedöms i skolan och de krav och förväntningar som ställs på dem bidrar till att forma deras uppfattningar om vad som är kvinnligt och manligt. Skolan har ett ansvar för att motverka traditionella könsmonster. Den skall ge utrymme för eleverna att pröva och utveckla förmåga och intressen oberoende av könstillhörighet."

"Eleverna skall uppmuntras att utveckla sina intressen utan fördomar om vad som är kvinnligt och manligt". (Lpfö 98 och Lpo 94)

"Skolan skall aktivt och medvetet främja kvinnors och mäns lika rätt och möjligheter. Eleverna skall uppmuntras att utveckla sina intressen utan fördomar om vad som är kvinnligt och manligt." (Lpf 94)

Inflytande är en annan aspekt av jämställdhetsarbetet i skolan. Arbetslaget respektive läraren ska

"verka för att flickor och pojkar får ett lika stort inflytande över och utrymme i undervisningen". (Lpfö 98 och Lpo 94)

Läraren i skola och gymnasium ska

"se till att alla elever oavsett kön, och social och kulturell bakgrund får ett reellt inflytande på arbetssätt, arbetsformer och undervisningens innehåll," (Lpo 94 och Lpf 94)

Jämställdhet ska också integreras som kunskapsområde i undervisningen. Rektor har ett särskilt ansvar för att ämnesövergripande kunskapsområden integreras i undervisningen i olika ämnen. Sådana kunskaper är exempelvis miljö, trafik, jämställdhet, konsumentfrågor, sex och samlevnad samt riskerna med tobak, alkohol och andra droger. I gymnasieskolan finns ett krav på läraren att se till att undervisningen speglar både manliga och kvinnliga perspektiv.

Även i samband med elevers studie- och yrkesval har skolan ett uppdrag att verka för ökad jämställdhet. Enligt läroplanen för grundskolan ska alla som arbetar i skolan bidra till att motverka begränsningar i elevers studie- och yrkesval som grundar sig på kön, social eller kulturell bakgrund.

Har jämställdhet kommit i skymundan?

Trots att arbetet med jämställdhet fått en alltmer framskjuten plats i skollag och läroplaner så visar Skolverkets undersökningar att detta inte fått något större genomslag i skolans verksamhet. I rapporten Skolan och värdegrun-

den från 1998¹³ konstaterades att lärare arbetar aktivt med demokrati medan jämställdhet verkar ha kommit i skymundan. Lärarna saknade metoder för hur man skulle kunna arbeta. Många rektorer ansåg också att det redan var jämställt i skolan och att jämställdhet automatiskt ingick i det allmänna värdegrundsarbetet trots att negativa attityder till flickor och ett nedsättande språkbruk förekom.

Jämställdhet har inte en tydlig plats i undervisningen. Den nationella kvalitetsgranskningen av sex- och samlevnadsundervisningen från 1999¹⁴, visar att det är ovanligt att skolor har formulerat mål för jämställdhetsarbete eller har formulerat och diskuterat vad jämställdhet betyder.

Enligt Skolverkets kartläggning av kränkande behandling¹⁵ finns jämställdhet med i lokala styrdokument i 84 procent av skolorna. Eleverna ansåg ändå att frågor om jämställdhet, maktstrukturer könsnormer och kvinnoförtryck, sällan uppmärksammades i undervisningen i religion och historia.

Vad säger forskningen om könsmönster i skolan? Har det blivit bättre?

Jämfört med 1970- och 80-talen har det skett förskjutningar i könsmönstren. Det visar en forskningsöversikt av Elisabet Öhrn över främst svensk men även nordisk och internationell forskning från 1990-talet. Forskningen visar en mer varierad bild än tidigare av både flickors och pojkars situation och beteende i skolan. Den kan inte bara förklaras utifrån kön. Social klass och olika utbildnings- och undervisningssammanhang har också betydelse. Sättet att studera kön i skolan har förändrats vilket också är en förklaring till den större variation i könsmönster som forskningen ser.

Den allmänna bilden när det gäller prestationer är att flickor har bättre betyg än pojkar, men enligt översikten finns det studier som visar att social bakgrund och andra omständigheter har större betydelse än kön för prestationer i till exempel matematik. Elever med utländsk bakgrund har generellt sett lägre slutbetyg i grundskolan än elever med svensk bakgrund, men flickor med utländsk bakgrund har genomsnittligt bättre resultat än pojkar med svensk bakgrund¹⁶. En slutsats i kunskapsöversikten är att vi egentligen inte vet så mycket om hur val av innehåll och arbetssätt påverkar resultaten för flickor respektive pojkar.

¹³ Skolverket, (1998), *Skolan och värdegrunden*

¹⁴ Nationella kvalitetsgranskningar 1999, Skolverkets rapport nr 180

¹⁵ Osbeck, Christina, Holm, Ann-Sofie och Wernersson, Inga (2002) *Kränkningar i skolan – förekomst, former och sammanhang*

¹⁶ Skolverket (2003) *Barnomsorg, skola och vuxenutbildning i siffror. Del 1*

Flickor och pojkar i klassrummet

Den sociala situationen i klassrummet och samspelet mellan elever och mellan elever och lärare, är en del i elevernas identitetsutveckling. I skolan möts elever av olika kön, klass och etnicitet. Hur kön och klass tar sig uttryck i skolan har undersökts. Däremot visar Elisabet Öhrns kunskapsöversikt att det finns mycket få studier som även behandlar etnicitet.

Flickor och pojkar bemöts olika efter kön och inte som individer. Kunskapsöversikten visar att det finns en struktur av över- och underordning och den manliga överordningen blir allt tydligare i högre årskurser. En generell tendens är att pojkarna dominerar i klassrummet, får större uppmärksamhet från lärare och därmed ett större inflytande på undervisningen. En mansidentitet vars utmärkande drag är tuffhet, dominans och tävling upprätthålls. Det finns exempel på studier som visar att lärare ägnar flickor mindre uppmärksamhet, även de flickor som påkallar sådan. Det finns också en tendens att flickor blir individuellt osynliga i stora grupper.

Men klassrumsforskning från 1990-talet visar på mer variation i flickors och pojkars agerande jämfört med tidigare forskning. Kunskapsöversikten visar att flickor har blivit synligare aktörer, i synnerhet flickor med välutbildade föräldrar. Flickor till välutbildade föräldrar får fler frågor och frågar mer. Det finns klasser där flickorna har en stark ställning och påverkar vad som sker i klassrummet och flickor och pojkar kan ha olika positioner i olika ämnen.

Ulla Forsberg drar i sin avhandling slutsatsen att det finns en rörlighet i könsbeteendet hos både flickor, pojkar och lärare, och framförallt i yngre åldrar och bland kvinnor¹⁷. Det finns maktrelationer inom pojk- respektive flickgruppen. I skolan är detta tydligast inom pojkgruppen.

Medan pojkar ofta i forskning studeras utifrån klass analyseras flickors skolvillkor utifrån kön. Men det finns också studier som pekar på betydelsen av klass. Tysta flickor kommer i större utsträckning från arbetarklass och aktiva, säkra flickor från medelklass. Inger Berggren har studerat situationen för flickor från arbetarklass. Hon har funnit att för arbetarflickor innebär högstadietiden en förändring mot mer styrt skolarbete, tydligare medvetenhet om social skiktning och en försvagad position gentemot pojkarna¹⁸. De kan känna sig retade och mötas av sexualiserade inslag och har svårt att hantera förnedrande tillmälen. Gymnasietiden upplevs vara bättre än högstadietiden då gymnasieprogram ger skydd i form av mer social och könsmässig homogenitet. När arbetarflickorna ändå opponerar sig, agerar kraftfullt och protesterar i skolan, upplevs de som mycket besvärliga. Det finns också studier som visar

¹⁷ Forsberg, Ulla (2002) *Är det någon könsordning i skolan?*

¹⁸ Berggren, Inger (2001) *Identitet, kön och klass.*

att arbetarpojkar avgränsar sig mot skolundervisning och intellektuellt arbete som icke-manligt.

En undersökning vid en gymnasieskola av Kerstin Nordenstam och Ingrid Wallin, visar att för elever med svenska som andraspråk har kön stor betydelse för deras tillgång till det svenska samhället¹⁹. Pojkarna har en större rörelsefrihet än flickorna och de utvecklar en bättre kommunikativ kompetens. De visar också en större variation i livsstilar och umgås med personer med både utländsk och svensk bakgrund. Bland flickorna i undersökningen är cirka hälften "osynliga", vilket innebär att de sällan umgås med svenska kamrater och i vissa fall lever ett avskärmat liv inom familjen. Flickorna görs till bevakare av traditionella könsmönster genom att vara avskärmade från det offentliga.

Det dubbla sveket

Lärarnas agerande har betydelse för elevernas agerande. Lärarna är med och formar könsordningen genom att, ofta omedvetet, befästa normerna. Elisabet Öhrns forskning visar att flickor ofta har en omsorgstagande roll i klassrummet som de dels tar på sig själva men som lärare även kan tilldela dem.²⁰ Flickors ansvarstagande kan användas som en resurs för pojkar genom lärares agerande. Flickorna faller i omsorgsfällan. I en utvärdering av elevers förhållningssätt till demokratiska värden²¹, drog Skolverket slutsatsen att skolans prioriteringar medför att pojkarna utvecklas på ett alltför okomplicerat sätt. Deras föreställningar och fördomar utmanas inte. Samtidigt förstärker skolan flickornas anpassningstendenser och ger dem inte tillräckligt intellektuella och emotionella utmaningar. På det viset sviks både flickor och pojkar.

Kränkande behandling

I Skolverkets kartläggning av kränkande behandling, granskas olika sorters kränkningar som sexuella trakasserier och etniska kränkningar och hur de tar sig uttryck. Kränkningar är vanligast i år 8 och drabbar oftast flickor. 39 procent av flickorna och 29 procent av pojkarna, i år 8 och årskurs 2 i gymnasiet har blivit utsatta för sexuella trakasserier det senaste året. Vanligast är könsord och kommentarer om sexuell läggning men även fysiska trakasserier står för en stor andel. Pojkar är överrepresenterade när det gäller homosexuellt relaterade kränkningar. Nästan en femtedel av eleverna med utländsk bakgrund har blivit utsatta för etniska kränkningar.

Några studier i Elisabet Öhrns kunskapsöversikt visar att pojkar använder

¹⁹ Nordenstam, Kerstin, Wallin, Ingrid, (2002) *Osynliga flickor – synliga pojkar Om ungdomar med svenska som andra språk. Studien bygger huvudsakligen på ett 60-tal elevintervjuer vid en gymnasieskola i Göteborg.*

²⁰ Öhrn, Elisabet (2001) *Marginalization of democratic values: a gendered practice of schooling? International Journal of Inclusive Education, 5, 319-328.*

²¹ Skolverket (1998) *Vad är rätt och rättvist?*

könsord och sexualiserade tillmälen för att nedvärdera flickor och kvinnor. Vissa elever tonar ner betydelsen av trakasserier men för många flickor är det en viktig fråga som handlar om deras utsatthet. Det förekommer även att lärare bagatelliserar pojkarnas sexuella trakasserier, vilket gör att flickorna känner sig ännu mer utsatta. Vänskap mellan flickor och flickgrupper blir ett skydd mot pojkar och trakasserier och ger möjlighet att få inflytande i skolan.

Användningen av ord som hora och slampa är inte bara ett uttryck för en maktordning strukturerad av genus och sexualitet²². Det är i hög grad också uttryck för en makt i relation till klass. Elever med låg social status är ofta de som både utsätts och själva använder orden i olika sammanhang. Att som tjej själv använda kvinnoförnedrande ord kan vara ett sätt att göra motstånd, utifrån den position och de möjligheter man har. Fanny Ambjörnsson kallar flickornas strategi för "skamstrategi". Att totalförbjuda orden skulle troligen inte förändra synen på flickorna, men i värsta fall ta ifrån dem deras möjlighet till motstånd, enligt Fanny Ambjörnsson.

Den manliga normen är så självklar att man inte ser den

Att upptäcka sina egna föreställningar om kvinnligt och manligt och köns-mönster i den egna vardagen, kan vara lite pinsamt men är nödvändigt om man vill förändra mönstren och upptäcka nya möjligheter för sig själv och andra. Vilka femininiteter, maskuliniteter eller mänskligheter vill vi befrämja mot bakgrund av läroplanens värdegrund?²³

I aktionsforskning samarbetar praktiker och forskare i forskningsprocessen, i syfte att åstadkomma en förändring. Metoden används bland annat av Britt-Marie Berge för att handleda personal i förskola och skola att upptäcka, analysera, värdera och förändra köns-mönster²⁴. Utgångspunkten för alla inblandade är att se de villkor och handlingar som skapar åtskillnad och maktrelationer mellan grupper av barn. När jämställdheten särskilt beaktas gäller det att finna både åtskillnad och maktrelationer mellan flickor och pojkar, men också vara lyhörd för inomgruppsliga maktrelationer. Man använder sig av begreppet könskoreografi för att analysera uttrycken för dessa komplexa maktrelationer. I aktionerna arbetade personalen medvetet med att ge flickorna större plats och låta pojkar ta hänsyn. Trots att personalen var inriktad på att motverka traditionella köns-mönster var det lätt att falla tillbaka i könsrollstänkande i stressade situationer. Britt-Marie Berge konstaterar att normaliseringsprocesser kommer att uppträda, eftersom förändring ofta skapar otrygghet. Normalisering betyder i detta sammanhang att de inblandade – elever men också

²² Ur artikel i *Bang* nr 2/2003, "Kom nu hora, så går vi" av Fanny Ambjörnsson.

²³ Den frågan ställer Ulla Forsberg i sin avhandling om könsordningen i skolan.

²⁴ Berge, Britt-Marie, red. (2001) *Kunskap bryter köns-mönster – aktionsforskning är verktyget*

lärare- medvetet eller omedvetet strävar efter att återskapa de invanda handlingsmönstren. Reaktionerna på försöken att bryta maktordningar kan ses som misslyckanden, men skall i första hand betraktas som synliggjord könskoreografi. Könskoreografi ska här förstås som de turer och steg som lärare och elever förhandlat fram som "normala" i sina klassrum. Under situationer av normalisering blir gränserna för hur olika elever och olika lärare får vara och vad de får göra tydliga, och den kunskapen om hur makten opererar lokalt är en förutsättning för att lärare ska kunna agera för en förändring.

Överlägsna tjejer och undfallande pojkar

Lärarens egen förståelse och tolkning av vad jämställdhet är, får betydelse för vad man gör och åstadkommer. Britt-Marie Berge finner att det på två områden är särskilt svårt att utmana det som anses vara normalt beteende för pojkar respektive flickor²⁵.

- 1 Det finns ett motstånd mot överlägsna och krävande flickor som gör stort anspråk på utrymme och uppmärksamhet. Flickor som ifrågasätter upplevs som stökiga och besvärliga. De uppfattas som ett större problem än pojkar som betar sig på liknande sätt. Det kan också yttra sig i att studiebegåvade flickor inte får mer utmanande uppgifter, utan hämmas genom att användas som hjälpfröknar. Flickornas strävanden uppfattas som icke önskvärda. Det tycks finnas en rädsla för de effekter som kan bli följden av att flickor självmant tar plats.
- 2 Det finns ett motstånd mot undfallande pojkar, pojkar som inte är tävlingsinriktade eller visar vilja att dominera. I det jämställdhetsarbete där Britt-Marie Berge deltog, försökte lärarna motarbeta tävlingsbeteenden för att främja solidaritet och empati bland eleverna. Ändå hade man svårt att ifrågasätta konkurrenstänkande och dominans som en viktig del av i pojkars identitetsskapande och sociala positionering. Detta visade sig framförallt när pojkar som inte var särskilt intresserade av idrott och tävling, utan istället gärna umgicks med flickor, blev utstötta. Detta sågs som en logisk följd av deras beteende och inte som en del av ett maskulinitetsideal. Lösningen bestod inte i att diskutera synen på pojkar som tävlingsinriktade, utan tvärtom att försöka få de utsatta pojkarna mer intresserade av sport och tävling.

²⁵ Berge, Britt-Marie och Ve, Hildur (2000) *Action Research for Gender Equity*

En utvärdering²⁶ visar att processinriktad aktionsforskning är ett mycket starkt redskap för att förändra. Lärarna utvecklar ett professionellt språk som hjälper dem att analysera och reflektera över hur de ska bli bättre pedagoger.

²⁶ Molander, Joakim (2003) Utvärdering
av projektet Skolresan går vidare...
Rapportserien Synpunkt 2002:8

Jämställdhetsarbete i praktiken

I det följande avsnittet presenterar vi hur man har drivit jämställdhetsarbetet i sex kommuner och skolor. Det är ett nedslag i en pågående process som den såg ut våren 2003. Vi vill försöka spegla tankar, reflektioner, erfarenheter och behov hos de människor som vi möter. När du läser detta har deras arbete redan gått vidare.

Landskrona är ett exempel på att arbeta med jämställdhet i en mångkulturell kommun, där arbetet berör såväl personal som elever och föräldrar. Pilängsskolan, som är en F-6 skola, arbetar i ett jämställdhetsprojekt tillsammans med två utifrån kommande experter.

Gävle är ett exempel på hur ett etablerat jämställdhetsarbete i förskolan ställer krav på skolan att fortsätta bygga på samma förhållningssätt. Björke skola och Trödje skola är F-6 skolor som utvecklar arbetet med hjälp av Jämrum, ett regionalt kompetenscentrum för pedagoger.

Haninge är ett exempel på att arbeta med projekt som initierats och drivits av en organisation utifrån. Projektet på Jordbromalmsskolan, en 6-9 skola, speglar erfarenheter från ett sådant samarbete, vad som främjar och vad som utgör hinder.

Jokkmokk är ett exempel på att försöka förändra traditionella livsmönster, där stora delar av samhället är involverat, att samarbeta med forskare och att förändra arbetsformer, arbetssätt och innehåll utifrån tankar om likvärdig utbildning för flickor och pojkar. Östra skolan, en 7-9 skola, deltar i detta arbete.

Malmö är ett exempel på att integrera jämställdhet i systemet för styrning och uppföljning och i organisationen. Det är också exempel på att arbeta med jämställdhet i en mångkulturell kommun och att göra lärare och annan skolpersonal medvetna om betydelsen av strukturer som kön, klass och etnicitet. S:t Petri gymnasieskola arbetar bland annat med att bemöta elever bättre och att förebygga konflikter.

Skövde är ett exempel på ett jämställdhetsarbete där hela personalen görs delaktig genom kompetensutveckling. På Västerhöjdsgymnasiet driver en jämställdhetsgrupp arbetet med stöd av skolledningen. Syftet är att förebygga problem och bygga en bra plattform att utgå ifrån, snarare än att lösa akuta problem.

Landskrona

- en engagerad kommun som driver på i jämställdhetsarbetet

– När tillräckligt många bryter mönstren kommer strukturen och samhället att förändras. Men det tar tid!, säger Per Dahlöf, som är skolchef i Landskrona. Vi vet att killarna i skolan tar omåttligt mycket plats, medan duktiga flickor kommer i skymundan.

Landskrona har en mångfald nationaliteter, kulturer, språk och religioner. För att nå upp till målen om en likvärdig skola måste man föra en aktiv diskussion om värden, religion, mänskliga rättigheter, inflytande, självständighet och jämställdhet mellan personal, elever och föräldrar.

Värdegrundsfrågor är ett prioriterat område och kommunens utbildningsplan har tydliga mål för arbetet med ett genus- och jämställdhetsperspektiv. Genom att erbjuda fortbildning i värdegrundsfrågor har kommunen stimulerat arbetet i skolorna. I flera förskolor och skolor är nu jämställdhet en aktuell fråga, och bland annat Pilängsskolan jobbar med att utveckla metoder för en mer jämställd pedagogik tillsammans med projekt Elfte steget. Elfte steget är ett jämställdhetsprojekt som startade som ett pilotprojekt i en skola i Helsingborg. Genom kommunen har alla förskolor och skolor erbjudits att delta i ett jämställdhetsarbete tillsammans med projektledarna i Elfte steget.

Kommunens insatser syftar till att skapa förväntningar på flickor och pojkar som sträcker sig utanför könsnormen. Man hoppas att flickorna kommer att ta för sig på arbetsmarknaden och att mans- och kvinnodominansen i olika branscher ska brytas upp.

Landskrona har satsat på flickor och teknik. Tillsammans med Lärarhögskolan har man skapat en utbildning för förskolelärare med inriktning mot miljö och teknik. Med Lunds tekniska högskola har man genomfört en sommarkurs, Flickor och teknik, för år 8.

– Satsningarna kan ge resultat på sikt. Framförallt är det viktigt med insatser redan i förskolan och att stimulera elever att välja obundet av traditionella könsmönster, tror Per Dahlöf.

Förändra patriarkala strukturer

Att invandra till Sverige från ett annat land har inneburit stora förändringar för många elever och föräldrar när det gäller arbete och arbetsfördelning, försörjning och social ställning. De som kanske framförallt har förlorat sin forna roll är männen och papporna.

– Skolan ställs inför uppgiften att skapa förebilder. Skolan betyder mer för barn ur socioekonomiskt svaga grupper. När familjen inte förväntar sig att flickor tar för sig i skolan är det viktigt att någon annan bygger den förväntan – här har skolan en viktig uppgift. Hårt kontrollerade flickor i familjer med strängt patriarkala värderingar, är ett problem som skolan måste kunna hantera, anser Per. Tillsammans med socialförvaltningen arbetar vi nu fram ett handlingsprogram för utsatta flickor i patriarkala familjer.

De patriarkala värderingarna påverkar också elevernas umgänge i skolan. I Landskrona finns ett stort behov av att skapa utrymme för flickor som trängs tillbaka av pojkarna. För att motarbeta det har man på en skola infört tjejtimmarna i bibliotek och datasalar. Det har gett flickor ett frirum som har lett till att de börjat utnyttja resurserna i större utsträckning än tidigare. Framgången med tjejtimmarna har gjort att man på allvar diskuterar att återinföra kill- och tjejklasser i vissa skolor. Elfte steget kommer att engageras för att diskutera hur man kan skapa en skola på jämlika villkor för flickor och pojkar.

I höst kommer undervisningen för pappor i SFI, svenska för invandrare, att förläggas till barnens skola för att göra papporna mer delaktiga i skolan. Fem pappor ska dessutom arbeta på sina barns skolor. Även SFI-grupper för mammor kommer att förläggas på barnens skola för att stimulera utbytet mellan hem och skola.

Bryta mönster och skapa rum för nytänkande

– Det största hindret i jämställdhetsarbetet är människors uppfattningar om vad som är manligt och kvinnligt, anser Per Dahlf. Det måste man verkligen slåss mot. För många fäder som fått en förändrad roll, är det en svår process att tampas med. Kvinnor har mycket att vinna i form av större frihet, makt och självbestämmande.

Att vara verksamhetens företrädare och stödja rektorerna i arbetet med jämställdhet och värdegrund är viktigt för Per Dahlf. Motorn är levande samtal på alla nivåer, i förvaltningen, i rektorsgrupper och på skolorna. För att ingjuta mod att fatta obehagliga beslut, till exempel när det gäller hot om våld, disku-

terar man dessa svåra frågor i ledningsgruppen. I Landskrona har man skapat en öppen, dynamisk och tillåtande atmosfär som smittar av sig till personalen på skolorna.

– Att förlösa inre tankar genom att göra nya grupperingar och skapa miljöer som är ofarliga och där man inte förväntas säga det man brukar, är viktigt för kreativiteten, säger Per Dahlöf. Så arbetar vi i rektorsgruppen.

Pilängskolan en skola på lika villkor

När Christel Andersson tillträdde som rektor på Pilängskolan, en F-7 skola, var splittringen stor i personalgruppen, vilket också avspeglade sig i stämningen på skolan. 87 procent av eleverna har utländsk bakgrund och stor variation etniskt, nationellt och socialt. Behovet av gemensamma mål och förhållningsätt var uppenbart. Detta tillsammans med Christels intresse för jämställdhetsfrågor, är upprinnelsen till att skolan har prioriterat värdefrågorna. Genom fortbildningen i värdegrundsarbete lades grunden till att man har tagit till sig och prövat olika modeller och metoder, och till exempel utvecklat ett system med kamratstödjare. Arbetet med jämställdhet utvecklar man nu tillsammans med Elfte steget och det är en av flera satsningar inom värdegrundsområdet.

– Vi vill skapa en större öppenhet i klassen, så att man vågar diskutera och lyfta upp olika åsikter till ytan, tala om känslor och berömma varandra. Ytterst handlar det om att skapa demokratiska medborgare som, utifrån självkänsla och självkännedom, kan hantera konflikter utan att det leder till kränkningar. Och att skapa en skola på lika villkor där flickor ska ta för sig mer, säger Christel Andersson.

Jämställdhet är inte frivillig

Läroplanens formuleringar om jämställdhet är vägledande.

– Det är nödvändigt att ha ett genusperspektiv om man ska nå läroplanens mål. Av erfarenhet vet både jag och projektledarna för Elfte steget, Pamela von Sabljar, och Charlotta John, att det här inte sker automatiskt. Det krävs en särskild medvetenhet för att värdegrundsarbetet i skolan ska inkludera ett jämställdhetsperspektiv, säger Christel Andersson.

– Frågan kan väcka motstånd och därför kan det vara nödvändigt att ”kamouflera” den i värdegrundsdräkt, säger Pamela och Charlotta.

Skolans projektgrupp arbetar nu med att formulera en pedagogisk handlingsplan för jämställdhetsarbetet. Det påverkar inte bara skolans arbete utan

gör det också synligt utåt, mot till exempel förvaltningen. I skolans lokala arbetsplan prioriteras nu tre områden: Social kompetens, språkutveckling och värdegrunden. Man har också utarbetat en handlingsplan för att stärka barnens förmåga att hantera konflikter.

Elfte steget

Jämställdhetsprojektet på Pilängsskolan har pågått i tre terminer. Projektgruppen på skolan har haft täta träffar för att höja kunskapen på flera väsentliga områden. Man försöker varva teoretisk fördjupning med praktiska övningar, observation och dokumentation av det egna beteendet i klassen. Syftet är att göra personalen medveten om vilken betydelse genus har för bemötande, organisering av lärande och förväntningar på eleverna. Samt att ge personalen verktyg och pedagogiska metoder för att motverka traditionella könsmonster.

– Att lära sig se sitt eget beteende, sina värderingar och de konsekvenser det får, är det viktigaste syftet med projektet, och att få redskap för att förändra, säger Charlotta John från Elfte steget. Skolans jämställdhetsprojekt står på två ben; självkänsla och genuspedagogik. Övningar för att stärka självkänslan hos både pedagoger och elever är viktiga för att deltagarna ska våga utmana sina egna föreställningar.

Utöver arbetet i projektgruppen har man nätverksträffar med personal från andra skolor som arbetar på ett liknande sätt. För att sprida arbetet på skolan har all personal läst JämO:s handbok mot könsmobbing. Man har också anordnat gemensamma studiedagar. Den pedagogiska handlingsplanen för jämställdhetsarbetet är ytterligare ett steg i att sprida och intensifiera arbetet och Christel Andersson är mån om att stötta arbetet genom att bland annat avsätta resurser i form av tid och att köpa in böcker.

Lärarna har arbetat lite olika. Flera har undervisat i flick- och pojkgrupper några timmar i veckan, bland annat i idrottsundervisningen. Det har gett positiva erfarenheter. Båda grupperna blir mer positiva och det påverkar hela undervisningen. Flickorna vinner mest men alla elever tycker att det är bra.

Flickors och pojkars utrymme i klassrummet har stått i fokus. Gruppstärkande övningar är vanliga liksom övningar för att stärka individers självkänsla och för att ge flickor större utrymme. En användbar metod är den stoppande handen när någon går in och avbryter ett samtal mellan en lärare och elev. Istället för att avbryta uppmärksamheten mot den elev man pratar med, sätter pedagogen upp en hand som ett tecken på att ”vänta, jag tar dig sen”.

Betydelsen av etnicitet och klass

Barnens behov är en viktig utgångspunkt för all pedagogisk verksamhet. Elevernas etniska och sociala bakgrund påverkar allt arbete på skolan och kontakterna med föräldrarna. Konflikter mellan generationer, kulturer, normer och värdesystem blir särskilt synliga på en skola där eleverna har mycket olika bakgrund. På Pilängsskolan finns många elever med traumatiska upplevelser av förtryck och flyktingskap, vilket skolan måste ha kunskap om för att hantera på bästa sätt.

Många elever med utländsk bakgrund ser sig som en minoritet som de måste slåss för och bevara, och kanske till och med förstärka, sin kulturella identitet. Föräldrarnas påtryckningar spelar en stor roll. Det har till exempel hänt att flickor inte fått följa med på lägerskola. Pedagogerna på Pilängsskolan ser det som skolans uppgift att stärka de här eleverna så att de kan göra sina egna val.

Pamelas och Charlottas erfarenhet är att det är lika svårt för alla, oberoende av bakgrund, att bli medvetna om sin egen syn på genus och jämställdhet. Föräldrar med hög utbildning och social status kan ha en förmåga att intellektualisera frågor om jämställdhet. Men när det väl kommer till kritan så spelar det ofta ingen roll vilken bakgrund man har för om man ska kunna ta till sig jämställdhet på djupet.

En annan erfarenhet är att skolans sätt att förhålla sig till föräldrar kan skilja mycket beroende på föräldrarnas bakgrund. I skolor som domineras av elever med svensk medelklass- eller överklassbakgrund kan personalen känna underläge gentemot föräldrarna. I skolor med en stor andel elever med invandrar- eller arbetarklassbakgrund kan förhållandet vara det motsatta.

Ökad medvetenhet och bättre stämning

Det är svårt att se snabba resultat. Projektets mål är att förändra starka strukturer och det är inte gjort i en handvändning. Det är också svårt att veta vad som är ett resultat av den ena eller den andra insatsen. Men man kan ändå se att eleverna har blivit bättre på att hantera konflikter, klimatet har blivit lugnare och arbetsmiljön har förbättrats. Även språkbruket har blivit bättre och kränkningar färre.

Också föräldrarna märker den goda stämningen. Relationen mellan personal och föräldrar har blivit mer jämställd. Skolan har på så sätt blivit attraktivare.

Självförtroendet i projektgruppen har växt enormt och får spridningseffekter i hela personalgruppen. Störst har spridningen varit bland lärarna i

de lägre årskurserna. I förlängningen får det betydelse för både frågans och personalens status.

Pedagogerna tycker att de har förändrats i sin medvetenhet. På ett personligt plan har arbetet inneburit en större vidsynthet och ett mer kritiskt förhållningssätt. Flera tycker att man fått en större självkänedom och vågar öppna sig mer. Man känner sig stärkt i sin yrkesroll när stämningen blir lugnare. Även samarbetsviljan och gruppkänslan stärks.

Projekt utifrån kräver också egen drivkraft

Att involvera utomstående i projektet har varit mycket givande. Utifrånperspektivet och den spetskompetens som projektledarna tillfört, har fört arbetet framåt. Problemet är att ta tillvara den kunskap som byggs upp och att driva projektet vidare i egen regi.

– Drivkraften och engagemanget måste finnas på skolan och inte bara hos projektledarna, säger Pamela von Sabljar och Charlotta John på Elfte steget.

En annan svårighet är finansieringen. Elfte stegets verksamhet finansieras huvudsakligen genom kommunala medel och projektmedel från ESF-rådet.

När det gäller processen i arbetsgruppen finns ett antal stötefrågor som man måste arbeta sig igenom för att komma vidare. Frågor om arv och miljö kommer alltid upp; ”är det meningen att alla ska bli lika?” och ”kan vi verkligen göra något åt detta?”.

– Det är viktigt att lyfta fram motiven, att det handlar om att bryta begränsningar och få en positiv könsidentitet, och att skolan är *en* del av helheten, men en stor och viktig del där man också måste arbeta med det här. Man bör undvika att skapa känslor av skuld hos personalen. Det är också viktigt att projektet bygger på frivillighet och att det ges förutsättningar att lyckas. Sedan kan man börja sprida erfarenheterna, menar Pamela och Charlotta.

Tips till andra

- Ha ett öppet förhållningssätt och våga visa känslor.
- Fråga tjejerna hur de vill ha det i skolan och hur de kan bli starkare.

Fortsatt läsning:

”Elfte steget – vägen dit. En metodbok för praktiskt jämställdhetsarbete i förskola/skola”.
Charlotta John och Pamela von Sabljar

Kontakt:

Landskrona kommun
Telefon: 0418-47 00 00
E-post: kommun@landskrona.se
www.landskrona.se

Elfte steget
E-post: elftesteget@telia.com
www.elftesteget.com

I Gävle

började jämställdhetsarbetet i förskolan...

När de första barnen från Björntomtens och Tittmyrans förskolor kom till skolan så var det något som inte var sig likt. De bar sig inte alls åt som barnen brukar när de börjar skolan. I klassen som bestod av sex flickor och arton pojkar upplevde personalen att flickorna tog alldeles för mycket tid och plats och dominerade, trots sitt numerära underläge. Personalen häpnade över flickornas frimodighet, självsäkerhet och förmåga att göra sig hörda. Eleverna var överhuvudtaget mer självsäkra och pojkarna mer tillåtande, verbala och ödmjuka.

Björntomten och Tittmyran har blivit kända i hela Sverige för sin jämställdhetspedagogik och har fått stor uppmärksamhet i media. Förskolorna ingick i ett jämställdhetsprojekt som länsstyrelsen startade 1996 för att motverka att könsmonster befästs i tidig ålder.

När länsprojektet ställde frågan till förskolorna om de var jämställda, var personalens utgångspunkt att de skulle bevisa hur jämställda de redan var.

– För ojämställdhet behöver inte vara otrevligt, säger Kajsa Svaleryd som är förskolepedagog och projektledare på Jämrum, som varit stödjande i jämställdhetsarbetet. ”Jag har det lugnt i min klass. Det fungerar bra”, är en ursäkt för att inte behöva arbeta med jämställdhet. Men det svåra är att det handlar om normer som vi är så vana vid att vi inte ser dem, och det finns i de flesta klassrum.

Att barnen behandlades olika om de var en pojke eller en flicka fanns inledningsvis inte ens som en tanke.

– Vi tänkte - upp till bevis! Vi videofilmade oss själva och då upptäckte vi otroligt mycket brister, sånt som vi gjorde omedvetet. Vi trodde att vi skulle förändra barnen, men det blev tydligt att det var vi själva som behövde förändras, säger personalen på Tittmyran.

Att se och förändra det egna förhållningssättet har sedan varit tongivande i arbetet. Det visade sig att den ökade medvetenheten också förändrade barnen.

... och fortsatte i skolan

Björke och Trödje är F-6 skolor som tar emot elever från Tittmyran och Björntomten. Skolorna ligger några mil norr om Gävle och har cirka hundra elever vardera. Det var här personalen mötte de första eleverna som deltagit i jämställdhetsarbetet och man förstod att det var nödvändigt och naturligt att fortsätta med jämställdhet även i skolan. Skolan kan inte ha ett annat förhållningssätt än förskolan. Därför valde man att delta i länsstyrelsens fortsättningsprojekt. En viktig förutsättning var det positiva mottagande som projektet fick av dåvarande förvaltningschefen och barn- och ungdomsnämnden, något som följt projektet sedan starten till idag.

– Trots den uppmärksamhet som förskolorna Björntomten och Tittmyran fick i hela landet, så tog det lång tid innan arbetet spred sig till skolorna i kommunen, säger förvaltningschefen Ingrid Björklin.

Barnen måste få utveckla sin fulla potential - oavsett kön

Det centrala i skolornas verksamhet är att arbeta med förhållningssätt och pedagogik för att eleverna ska kunna utveckla egenskaper och förmågor som inte begränsas av det kön man har. Så här skriver personalen på Björke skola: "Barnen måste få utveckla sin fulla potential oavsett kön utan att vi vuxna begränsar dem. För att barnen ska bli väl rustade för framtiden så behöver man öppna så många dörrar som möjligt för alla barn och vidga deras roller. Barnen behöver få möjlighet att lära sig mer om det de inte behärskar för att få breda kunskaper, en god självkänsla och få en bra social beredskap."

– Det handlar inte om att "ta bort" några egenskaper utan att vidga barnens egenskaper och "roller" och stärka det man behöver mer av, betonar pedagogerna på Björke och Trödje.

De egenskaper som man vill föra över från flickor till pojkar och tvärtom varierar, men några återkommer varje gång man startar upp arbetet.

De här egenskaperna och förmågorna försöker pedagogerna stimulera i olika sammanhang. I idrottsundervisningen hoppar pojkar hopprep, leker med twistband och rockringar, medan flickorna spelar fotboll och innebandy. Så här skriver Björke skola i sin uppföljning: "De tyckte att det var mycket roligt och en del av pojkarna senare valde dessa sysselsättningar på rasterna. Flickorna har spelat fotboll och bandy utan att få kommentarer från pojkarna, vilket annars tyvärr kan vara fallet."

Ett arbetssätt som gör det lättare att arbeta kompensatoriskt är skilda pojk- och flickgrupper. Personalens erfarenhet är att det är en bra metod när

Från pojkar till flickor:

- våga ta chanser
- ärlighet
- leka i grupp

Från flickor till pojkar:

- omsorg och empati
- verbal förmåga
- visa känslor

man vill låta grupperna utvecklas på sina egna villkor, i till exempel teknik, gymnastik och "flick- och pojksnack". Eftersom flickorna lätt blir hjälpfröknar, har man också gjort tjej- och killbord i matsalen.

– Men det finns problem med att oreflekterat använda sig av könssegregerade grupper, anser Kajsa Svaleryd. Målet är att arbetet ska fungera i helklass.

– Med flick- och pojkgrupper är det lätt att bara fokusera på skillnaderna mellan könen och därmed förstärka stereotyperna. Det finns enorma skillnader inom en grupp flickor eller pojkar. Det handlar om att se individen – inte flickor eller pojkar som en grupp, säger Kajsa.

Kompetensutveckling ökar lusten

Personalen vid Björke och Trödje har tagit del av en omfattande kompetensutveckling. Förutom diskussioner, samtal och litteraturläsning har länsstyrelsen anordnat ett tiotal föreläsningar, konferenser och studiebesök.

– Det blir en aha-upplevelse för de flesta. Att gå från statistik till det man själv gör och att se sin roll! Då kommer motivationen och lusten att utvecklas, säger Kajsa Svaleryd. Vi lyfter diskussionen från klassrummet till kulturen i till exempel det lokala samhället, för att sedan sakta föra den närmare den egna klassen. Det gör det lättare att börja en egen diskussion.

Så här skriver Kajsa Svaleryd om att arbeta med jämställdhet:

*"Att arbeta med ett genusperspektiv är att våga dyka under föreställningarnas och de pedagogiska praktikernas yta. Jag brukar beskriva jämställdhet som ett isberg. En sjättedel är ovanför ytan och det är sådant vi kan mäta; betyg, tidsfördelning, hur läromedel är utformade, var i rummet barn placerar sig etc. Men den största delen av isberget, som handlar om förhållningssätt, normer och attityder, finns under ytan."*²⁷

För att bli medveten om sitt eget förhållningssätt har personalen videofilmat sin verksamhet i klassrummet. Med filmerna som underlag, har de analyserat och diskuterat hur olika de behandlar och tilltalar pojkar och flickor och hur de kan förändra sitt beteende.

– Utgångspunkten är att stärka oss som pedagoger, säger Kajsa Svaleryd, att öka vår professionalism helt enkelt. Och att gå från tro till vetande. Filmningen är viktig för att se hur vi lever upp till målen i verkligheten. Annars känns det som om man bara är på väg hela tiden.

Det är viktigt att undervisa både med jämställdhet och om jämställdhet. Inom ramen för ITiS, IT i skolan, genomförde Björke skola ett projekt med

²⁷ Svaleryd, Kajsa (2003) *Genuspädagogik*.

flera syften. Förutom att öka IT-kunskaperna, fick eleverna lära sig mer om datorn som redskap och som medie. Man ville ge barnen ett kritiskt förhållningssätt till det som finns på Internet och i media, särskilt ur ett könsperspektiv. Barnen gjorde observationer och undersökningar av pojkars och flickors val av leksaker, tidningar och fördelningen av uppmärksamheten i klassrummet. Sedan förde de in statistiken i datorn och gjorde diagram.

Förändra och involvera

Att syna sitt eget förhållningssätt leder till reflektioner kring andra saker än kön, till exempel hur man som pedagog styr elevernas beteende i klassrummet, på rasterna och överhuvudtaget. Det gör också att man ser varje individ i klassrummet och blir mer medveten om sin egen roll som förebild. Personalens mål är att varje barn ska bekräftas minst fem gånger varje dag, och då är det viktigt att jobba med relationer och känslor. Resultatet blir ofta en personlig utveckling för alla inblandade.

– Det är alltid svårast att arbeta med sig själv. Men det är oerhört stimulerande. Man får tillgång till olika sidor av sig själv och kan se nya lösningar. Vi lär oss att se alla barn, även de som tidigare var osynliga, säger Stina Sanda som håller i Charlie – ett relationsstärkande projekt.

Den pedagogik som utvecklats i Gävle bygger på konsekvens och tydlighet utifrån gemensamma normer som delas av såväl ledningsgrupp som övrig personal.

– Jämställdhetsfrågan finns i allting, till exempel i hur jag är som rastvakt, på gympan. Man förändrar till och med hur man hälsar på barnen i början av dagen, säger en lärare.

På Björke skola har personalen tagit steget vidare och involverat föräldrarna. Genom föreläsningar om språkbruk och diskussioner i mans- och kvinnogrupper, förs arbetet vidare till hemmen. Skolan har tagit fram ett informationshäfte som beskriver mål, metoder, aktiviteter och vinster med jämställdhetsarbetet. Föräldrarna är nyfikna på vad som händer i skolan, men det kan finnas rädsla, särskilt för vad som händer pojkarna. Föräldrars rädsla och motstånd består många gånger av okunskap och känsla av utanförskap.

– Arbetet med att vidga flickornas register ses mer positivt än arbetet med pojkarnas. Det finns en rädsla för att pojkars sexualitet hotas, säger Kajsa, inte minst hos föräldrarna. Det säger mycket om de rådande normerna – vad som värderas högt i samhället.

Trygghet i skolan och i ledarskapet

Ett viktigt övergripande syfte för jämställdhetsinsatserna är att pojkar och flickor ska kunna göra otraditionella val när det gäller utbildning och framtida yrke och kommunen har gjort flera jämställdhetssatsningar. Sommarkurser för flickor i teknik hålls fortfarande och pojkar i år 8 erbjuds att sommarjobba inom förskola och fritidshem. Kvalitetsavdelningen i kommunen ska nu tillsammans med Högskolan i Gävle göra uppföljningar av hur elever väljer utbildning och yrke och särskilt hur det går för eleverna som gick på Björntomten och Tittmyran.

Tryggheten i skolan är en viktig fråga i kommunen. Genom Brottsförebyggarna i Gävle, som är ett samarbete mellan kommunen och närpolisen, kan skolorna få hjälp att utarbeta trygghetsplaner och utbilda elever och personal i hur man kan förebygga kränkningar och mobbning.

Jämrum, ett regionalt kompetenscentrum

För att fortsätta att stötta de förskolor och skolor som utvecklat metoder för ökad jämställdhet, satsar kommunen tillsammans med länsstyrelsen resurser på Jämrum, ett regionalt kompetenscentrum för pedagoger. En ambition är att Jämrum även ska vara en nationell tillgång. Förhoppningen är att fler förskolor och skolor ska få möjlighet att utveckla sitt jämställdhetsarbete. Kajsa Svaleryd, som är en av projektledarna har varit med sedan starten.

Trots att Gävle inte är en storstad finns en bostadssegregation vars konsekvenser också visar sig i skolan.

– En viktig fråga framöver är hur man ska motverka de negativa följder som detta kan ge. Hur ska vi blanda upp grupperna så att människor kan mötas och negativa strukturer brytas? Vi vill arbeta för att förbättra villkoren i utsatta områden genom att stödja föräldrar, flickor och pojkar, säger Ingrid Björklin.

Formerna för att bättre kunna stötta utsatta flickor behöver utvecklas. För det behövs andra kompetenser i skolan än lärare– psykologer, kuratorer och specialpedagoger. Att koppla ihop det jämställdhetsarbete som Jämrum stöttar med problem som bottnar i social och etnisk utsatthet och rasism, är en utmaning framöver.

– Det är nödvändigt att kommunen får ihop olika behov, intressen och perspektiv, som elevvård, trygghetsplaner och Jämrum, i en sammanhållen strategi för värdegrundsarbetet, säger Ingrid.

En förutsättning för att komma framåt är att uppmuntra och ge en plattform för eldsjälar. Detta kräver trygghet i ledarskapet.

– Det behövs en blåslampa på vissa områden och då är det viktigt med människor som brinner för sin uppgift, säger Ingrid Björklin. Det handlar om att ge utrymme för att kunna lyckas och sedan lyfta upp och sprida erfarenheterna av projektet. Och det krävs tålamod och kontinuitet, eftersom det handlar om långa förändringsprocesser.

Kunskaper behövs för att förstå

Man blir aldrig färdig. Det är pedagogernas erfarenhet. Det gäller att filma och filma om och om igen. Att ha någon att bolla idéer med är jätteviktigt. Diskussioner med andra pedagoger är mycket givande och Kajsa Svaleryd på Jämrum kan fungera som handledare för personalen på skolorna.

Det allra viktigaste är att alla har en gemensam kunskapsbas.

– Många går direkt på metoder och praktik och vet kanske inte alltid vad de vill. Det händer att lärare som filmat ringer till oss i Jämrum och säger – vi ser inget! Vad är det vi ska se? Därför behövs kunskapen. Att starta flick- och pojkgupper borde vara förbjudet innan man gjort en inventering!, säger Kajsa Svaleryd. Det behövs kunskap om strukturer för att kunna analysera den egna verksamheten.

Det är svårt att få tid till dokumentation och utvärdering. Personalen vill göra en vetenskaplig utvärdering av jämställdhetsarbetet och kontakter har inletts med Gävle högskola. Ett annat område som man vill utveckla är att få in jämställdhet i ämnena och undervisningen i helklass.

Ett tips till andra är att börja med en eller några saker.

– Vi började med ”den stoppande handen” och att observera vårt tonläge och språkmängden till pojkar och flickor, säger personalen på Tittmyran.

– Barnen blir bättre och bättre på att lita på sig själva och gå utanför könsförväntningarna. De blir självsäkrare. Flickorna som kom från Tittmyrans förskola hade förändrat sitt beteende påtagligt. Det här leder till att pedagogerna måste organisera om arbetet eftersom man inte kan lita på flickgruppen som extralärare längre. Att sluta med servicen till både flickor och pojkar men i synnerhet till pojkar, var svårt, konstaterar Kajsa Svaleryd.

Fortsatt läsning:
”Flickor pojkar och pedagoger”
 Kajsa Wahlström
”Genuspedagogik” Kajsa Svaleryd

Kontakt:
 Gävle kommun
 Tel: 026-17 80 00
 E-post: gavle.kommun@gavle.se

Jämrum
 E-post: kajsa.svaleryd@gavle.se
 www.jamrum.nu

Haninge

Revolt i Jordbromalmsskolan

Initiativet till jämställdhetsarbetet i Haninge kommun och Jordbromalmsskolan togs av Revolt, en organisation utanför skolan. Revolt är en förening som har utvecklat ett projekt, "Makt och kön i ungas vardag", med målet att förändra attityder och verka för ett mer jämställt samhälle. Revolt samarbetar med ett antal skolor i stockholmstrakten och med myndigheter och organisationer. Arbetet i Haninge har stärkt framför allt eleverna.

Haninge är en förortskommun med mycket varierande kommundelar. Miljonprogramsområden, glesbygd och en stor skärgård gör att det finns många olika behov att tillgodose. Jordbro är en kommun del som präglas av social och etnisk segregation. Genom Storstadssatsningen har Jordbro fått resurser för att utveckla demokrati och medborgarinflytande.

Kvinnojouren i kommunen fick medel för att arbeta med jämställdhet och avsikten var att samarbeta med skolan. Under ett drygt år har Revolt, med kvinnojouren som huvudman, arbetat intensivt med Jordbromalmsskolan.

Revolt kom in, rörde om och försvann

Jordbromalmsskolan är en 6-9 skola med cirka 450 elever. Skolans elever kommer i huvudsak från två olika skolor, en där eleverna har medelklassbakgrund och en med en stor andel socialt utsatta elever. Drygt hälften av eleverna på Jordbromalmsskolan har utländsk bakgrund.

Klimatet i Jordbromalmsskolan har länge varit tufft för både elever och personal. Allvarliga incidenter och sexuella trakasserier mellan elever har förekommit de senaste åren. Skolans förhoppningar var därför att Revolts arbete skulle bidra till en lugnare puls, bättre språkbruk och mindre kränkningar.

– Det svåra var att det inte var skolan själv som ville jobba med jämställdhet, utan vi som sökte en skola att driva ett projekt på. Men rektor var positiv. Det är jämställdhetsfrågans moment 22. Finns det inte kunskap från början efterfrågar man inte heller kunskapen, säger Johan Gyberg i Revolt.

Under drygt ett år har Revolt arbetat med grundläggande kunskap och metoder. Upplägget har varit i stort sett detsamma för elever och personal.

– Vi vill synliggöra strukturerna i samhället, inte bara jobba med symptomen. Det är svårt eftersom alla är en del av strukturen. Det blir lätt privat, säger Sandra Eriksson från Revolt.

Samtidigt som Revolt satte ord på och gav förklaringar till förtryckande system, som rasism och sexism, ville man också ge eleverna förutsättningar att hantera det och visa på vilka rättigheter man har. Projektet inleddes med en heldags introduktion där Revolt presenterade fakta och statistik och där det fördes diskussioner om hur flickor och pojkar uppfostras till olika kön.

– Det är inte en åsikt att vi lever i ett patriarkalt samhälle - det är fakta. Sen kan man hoppas att alla vill göra något åt det, säger Johan Gyberg från Revolt.

Det handlar om makt - att kunna påverka och föra fram en åsikt. Främst fokuserade man på diskriminering på grund av kön, men även på etnicitet och rasism. Revolt skulle vilja ägna sig mer åt hur olika förtryck samverkar. Särskilt svårt är det att tala om klass, eftersom det är så politiskt laddat.

– Eleverna uppfattar det som ett politiskt ställningstagande när man talar om klass, att det är kommunism, säger Sandra Eriksson och fortsätter, klasstillhörighet nämns inte i skolan. Att tillhöra arbetarklass och att det aldrig berörs, gör att man inte får ord för det, det känns bara allmänt dåligt.

– Sexismen griper ju över alla strukturer och står i vägen för att se andra, särskilt i socialt utsatta områden, säger Axel Gränse i Revolt.

Revolt och lärarna

Revolt ville integrera arbetet i skolans struktur och utgå från ett helhetsperspektiv. Därför bildade man en referensgrupp med intresserade personer från olika arbetslag som skulle vara länken till den övriga personalen. Gruppen fick också uppdraget att formulera en jämställdhetsplan tillsammans med rektor och elever. Efter arbetet med Revolt arbetade de om trivselreglerna på skolan.

Lärargruppen hade livliga diskussioner om hur man kan vara en förebild och hur man kan hantera situationer med sexuella trakasserier. Ambitionen var att skapa en enad hållning hos personalen "Om det kommer en tjej i kort utmanande topp och säger att hon har blivit sexuellt trakasserad, hur ska jag reagera då?". Samtalen gick ofta ut på att se sin egen roll som lärare och att syna sina egna föreställningar och erfarenheter. Det visade sig att många hade funderat på de här frågorna men aldrig diskuterat det på arbetet och än mindre hade man gemensamma handlingsplaner.

– Det hände jättemycket. Jag tror att det både kändes provocerande och utmanande, säger Axel Gränse.

Revolt och eleverna

Det mesta av arbete med eleverna genomfördes i tjej- och killgrupper. Forumspel/teater var en mycket uppskattad metod som användes med både personal och elever. Metoden går ut på att Revolt spelar upp ett scenario och elever/personal går in och regisserar, byter skådespelare och strategier i spelet. Under spelets gång går Revolt in i detalj och analyserar det som händer. En annan metod är korsvisa frågor mellan kill- och tjejgruppen som man också kan filma för att diskutera kring.

I tjejgruppen stod systerskap i fokus. Revolt försökte få tjejerna att hålla ihop och inte vända förtrycket mot varandra, något som man också lyckades med:

– Tidigare var vi uppdelade i olika grupper, svenskar och invandrare. Revolt talade om systerskap, om respekt, kärlek och sammanhållning. Att inte se varandra som rivaler. Nu är det bättre sammanhållning mellan tjejerna, bättre än bland killarna, säger några elever i år 9.

Fritidsgården höll kurser i feministiskt självförsvar för flickorna. Träningen utgår från situationer i vardagen och man jobbar mest med självbild och självförtroende, att man är värd att försvara och att man ska säga ifrån. Röst och kroppsspråk är viktiga delar och vissa fysiska moment och slagserier ingår.

I killgruppen pratade man mycket om gruppsyck och om att våga stå emot. Även om pojkarna hade lite svårare att ta till sig budskapen, ville alla vara där och diskutera. Det var en större utmaning att stimulera killarna till konstruktiva diskussioner, eftersom de lätt känner att de får skulden för allt. Det är viktigt att utgå från det strukturella för att tona ner den individuella skulden. Med mindre grupper tror Revolt att man hade fått ännu bättre genomslag. Så här uppfattade några flickor att killarna reagerade:

– Killarna var skeptiska i början men sen tog de åt sig, det märktes. Men nu har de glömt igen.

Roligt och oroligt

Med sina nya kunskaper uppträdde eleverna först ganska provocerande. De testade gränser och Revolt fick höra att de inspirerade till sexuella trakasserier.

– Vi jobbade med att eleverna skulle sätta upp normer för vad som är tillåtet. Det leder såklart till att man testar dem och även de vuxnas normer. Vi borde kanske ha förberett personalen lite bättre, säger Johan Gyberg.

Efter en tid blev stämningen lugnare. Eleverna har blivit mer medvetna

om vad sexuella trakasserier är och vilka rättigheter man har. Utvärderingarna visar att de tycker att Revolts arbete varit bra. I synnerhet tjejerna blev mycket stärkta och mer än hälften av killarna tyckte att Revolt borde fortsätta. Kvinnonedsättande ord som ”hora” är inte längre lika vanliga.

– Killar får mer skit nu om de slår eller tafsar på en tjej. Tjejen säger ifrån, säger eleverna.

Lärarna har fått en bättre helhetssyn på elevernas vardag. Ett djupt intryck gjorde de elever som på ett lärarmöte berättade om sina egna erfarenheter av sexuella trakasserier i skolan.

– Projektet har ökat personalens medvetenhet om vad som händer i klasserna. Det har öppnat kommunikationen mellan elever och lärare, en klyfta som man skulle behöva minska ännu mer, säger Fredrik Samuelsson, lärare på skolan. Och eleverna fyller i:

– Revolt tog upp saker som gör att lärare och elever lär känna varandra och blir mer kompisar. Men så finns det stenålderslärare som stängde ögonen när Revolt kom.

– Det var oroligt medan Revolt var här. Många undrade vad som hände bakom de stängda dörrarna. Det skulle ha funnits mer tid för personalen att gå in och stötta och förstå vad arbetet gick ut på, säger biträdande rektor Margaretha Fagerberg.

En lärdom som de flesta lyfter fram är vikten av att arbeta med personalen, att informera om vad som händer i ett tidigt skede och sedan löpande under hela projektets gång. Delaktighet förebygger motstånd och missförstånd. Dessutom finns bättre förutsättningar för att frågorna fortsätter vara levande efter projektets slut.

– Alla tycker inte att det blivit bättre. Man har väckt den björn som sov, säger Margaretha Fagerberg.

Det visade sig att jämställdhetsarbete inte löser alla problem, som till exempel ordningsproblem. Tillfälligt kan det blossa upp nya konflikter. I Jordbromalmskolans fall betydde det mycket att skolan inte själv var initiativtagare och därför behövde en längre ”startsträcka”.

Revolt nådde fram till eleverna

– Många vill ha redskap för att kunna arbeta annorlunda, men hur vi för in detta i våra ordinarie ämnen, kom vi inte så långt med, säger Fredrik Samuelsson.

Inger Lindberg, Hanna Björnén och Fredrik Samuelsson på Jordbro-

malmsskolan, tror att Revolts arbete betydde mer för eleverna än för personalen. Att ha en utomstående vuxen person av samma kön att prata med om de här frågorna är otroligt betydelsefullt. Hur arbetet tas emot beror på dynamiken i olika klasser, men för vissa klasser har Revolts arbete haft mycket stor betydelse.

– Revolt var jättebra! De var så starka och accepterade inte orättvisor. De var äkta och visade vad de tyckte och tog upp saker som man inte pratar om annars, säger tre elever i år 9.

Projektet med Revolt var tillfälligt.

– Nu gäller det att skapa ett nytt förhållningssätt utifrån erfarenheterna med Revolt. Därför vill vi ha bättre samverkan mellan fritids, ungdomsgården, polisen, brottsförebyggande rådet, socialtjänsten med flera, säger Paul Heiwe, som är ny rektor på skolan.

Revolt anser att det behövs en struktur med tydlig ansvarsfördelning och resurser för att utveckla jämställdhetsarbetet och att det förs in i skolans verksamhetsplan. Det viktigaste är att det finns ett intresse och en vilja på skolan att driva vidare. Revolt tror att eleverna kommer att trycka på.

Eleverna tycker att en fungerande jämställdhetsgrupp med både lärare och elever, vore bra. Jämställdhetsplaner är man dock kritisk till.

– Det riskerar att bli ett papper i mängden som ingen bryr sig om.

Svårt att få stöd för jämställdhetsarbetet i skolorna

Kommunens jämställdhetsarbete samordnas av jämställdhetssamordnaren.

– Först efter tre år börjar jag förstå hur stora de här frågorna är. Det är i stor utsträckning en kunskapsfråga och jag ser stora möjligheter att arbeta med de här frågorna i skolan, säger jämställdhetssamordnare Anja Malmsten.

Anja Malmsten anser att det finns en stor osäkerhet om hur man ska få in jämställdhetsarbetet i skolan. När hon anordnade en konferens tillsammans med Revolt för kommunens alla skolor, var intresset svagt från rektorernas sida. Bara några få skolor nappade på projektet.

– Det underlättar om förvaltningen tar ställning för jämställdhetsfrågorna. Eleverna vill diskutera de här frågorna, säger hon.

Som samordnare kan hon ge värdefullt stöd.

– Det måste finnas någon som driver på för att personalen ska orka. Men utan skolans engagemang är det svårt att förändra strukturen och påverka personalens sätt att arbeta, anser Anja.

Trots bristande stöd, så hände det mycket under den tid som Revolt fanns

på skolan. Till en början tyckte en del lärare att det var jobbigt att någon kom och störde deras arbete. En del tog det som en välkommen avlastning men det väckte också många nyfikenhet och engagemang.

– Lärarna behöver grundläggande kompetens om strukturer och hur man kan påverka dem. Många har svårt att diskutera genusfrågor och få in det i sin undervisning, säger Anja Malmsten.

Att få kompetens utifrån genom samverkan med andra betyder mycket, anser Jan Heimdal, utbildningschef, eftersom det är oerhört svårt att driva utvecklingsarbete på den egna skolan.

– Eleverna kan vara öppna och raka. De behöver inte tänka på bedömning utan kan ha en annan relation med någon utifrån, säger Anja Malmsten. Men det finns också faror som Jan Heimdal vill betona:

– Samarbetet får aldrig ta bort skolans ansvar och det är viktigt att man arbetar utifrån sina behov.

Varje skola driver sitt eget jämställdhetsarbete

Målet med demokrati- och jämställdhetsarbetet är att eleverna ska bli delaktiga i samhälle och arbetsliv oavsett kön eller etnisk och kulturell bakgrund. Barn- och ungdomsförvaltningen driver jämställdhetsarbetet och frågor om social och etnisk mångfald genom de enskilda skolorna.

– Det är konkreta situationer och förhållanden, till exempel tjejer som för illa, som varit motivet för de skolor som arbetar med jämställdhet, säger Jan Heimdahl.

Att motverka gängbildning och motsättningar mellan olika grupper är viktiga frågor för flera skolor i kommunen. Därför försöker man blanda elever från olika upptagningsområden så mycket som möjligt, trots att det ofta finns ett stort motstånd hos föräldrarna.

– Det känns viktigt att vända trenden med låg måluppfyllelse, konflikter och otrygga arbetsmiljöer och få både personal och elever att stanna kvar, trivas och utvecklas i skolan, säger Jan Heimdal.

Fortsatt läsning:

Revolt metodbok: *”Makt och kön i ungas vardag”* – kommer hösten 2003.

Kontakt:

Haninge kommun
Tel: 08-606 70 00
E-post:
haningekommun@haninge.se
www.haninge.se

Revolt

E-post: re.volt@spray.se
Tel: 070-400 7001 (Johan Gyberg),
073-96 02 61 (Stina Linell).

Jokkmokk

- omotiverade pojkar och ambitiösa flickor

Jokkmokk är en glesbygdskommun, till ytan en av landets största kommuner med ett invånarantal på ungefär 6 000 personer. Stora delar av kommunen består av vildmarksområden.

För ett antal år sedan fick kommunen upp ögonen för att det fanns stora betygsskillnader mellan pojkar och flickor i Jokkmokk. Historiskt sett har betygen i Jokkmokks skolor varit relativt bra. Nu hade pojkarnas medelbetyg sjunkit, medan flickornas ökat.

Det är inte ett nytt fenomen att flickor har bättre betyg än pojkar men den här gången stannade man inte vid att konstatera det, utan satte igång ett unikt arbete. Det handlar om bygdens överlevnad, om män som inte vill utbilda sig och om kvinnor med höga prestationskrav som vill därifrån. Arbetet går under namnet "Jokkmokk spanar in i framtiden. Pojkars och flickors möjligheter i Jokkmokks kommun".

Bakom skillnaderna i betyg kan man ana ett stort antal orsaker och samband. I ett skolperspektiv framstår flickorna som anpassade till systemet medan pojkarna framstår som avvikande. Åsikterna om det här är ett problem eller inte, går isär bland kommunens invånare:

– Vissa tyckte inte att det här var ett problem i sig. Många ansåg att pojkarna mår bra, de klarar sig, det är snarare så att flickor stressar ihjäl sig, säger Sture Bryggman, skolchef i kommunen.

Det synsättet kunde man inte acceptera från kommunens sida. Sture Bryggman och Kerstin Fors Mattsson, pedagogisk utvecklare, ställde sig frågan om Jokkmokks skolor levde upp till målen om en likvärdig utbildning.

Syftet med jämställdhetsarbetet i Jokkmokk är att få en likvärdig utbildningsmiljö för pojkar och flickor. Man vill bearbeta machokulturen, som är starkare än vad man kunde ana. Men man insåg att problemen inte kunde isoleras till skolan, frågan var större än så. Det handlar om kulturella mönster och traditioner som skapas utifrån många faktorer som arbetslivsstruktur, fritidsvanor och maktförhållande mellan män och kvinnor. Det fanns anledning att involvera många för att förstå och kunna förändra, och intresset visade sig vara stort.

Forskarna har haft stor betydelse

Genom Skolverket knöt man kontakter med forskare vid Uppsala universitet, Gunilla Härnsten och Lars Holmstrand och så var bollen i rullning. Efter en inledande "sökkonferens" dit alla kommuninvånare inbjöds, bestämde man sig för att bilda forskningscirklar²⁸ med personal, föräldrar, skolledning och politiker kring sju ämnesområden. Diskussionerna i grupperna har varit livliga, men det har tagit lite tid att komma framåt.

– I början sökte alla grupper svaren hos andra, till exempel föräldrar och hockeyföreningen. Man ville inte se sin egen del i det hela. Men Gunilla och Lars gjorde oss uppmärksamma på detta och nu analyserar alla grupper i stället sin egen verksamhet, säger Sture Bryggman.

Det första året ägnade forskningscirkklarna och grupperna sig åt att förstå orsaker och samband bakom problemet med studieomotiverade pojkar. Det man kom fram till rapporterades till forskarna som ställde samman materialet och gjorde den sammanvägda analysen. Med jämna mellanrum anordnades gemensamma träffar och plötsligt kunde man se kopplingar som tidigare varit svåra att göra.

– Alla ser sin del i det hela. När skidklubben rapporterade att man märkt att flickor generellt sett har mycket bättre kondition och uthållighet än pojkarna, fick även idrottsläraren upp ögonen för de skillnaderna. Det visade sig att flickor i högre utsträckning håller på med individuella idrotter som simning och skidor, medan pojkarna föredrar lagidrotter som hockey och fotboll. Nu ska rektor upprätta en hälsoplan, berättar Kerstin Fors Mattsson.

I skolläraernas forskningscirkel har man läst boken "Lärares liv och arbete i ett genusperspektiv" av Eva Gannerud. Utifrån den reflekterar man om manligt och kvinnligt i organisationen. Det har lett till självvrannskan främst när det gäller lönesättningen.

– Diskussionerna har fått mig att fundera över hur vi värderar och ser på varandra i skolan. Vad betyder kvinnodominansen i läraryrket, behövs det fler män och hur är en bra lärare? Om en kvinnlig lärare är sträng kan hon få mycket kritik från både elever och föräldrar. Jag tror inte att en man skulle få sådana reaktioner för samma beteende, säger Margaretha Holmström, rektor på Östra skolan.

Eftersom det inte handlar om ett isolerat "skolproblem" så har det varit en styrka att få med många i arbetet. Forskarna har haft en mycket stor betydelse. Även om ett utifrånperspektiv har mycket att tillföra i sig, så är det inte alltid lätt att få till ett givande utbyte mellan det akademiska forskarperspek-

²⁸ Se utförligare beskrivning på sid 47

tivet och praktiken. Men oftast har perspektiven befruktat varandra.

– Forskarna har på ett ödmjukt sätt lyft alla så att vi har sett vårt bidrag till helheten, säger Margaretha Holmström. De har sammanställt material och enkäter och lättat arbetsbördan för alla inblandade.

Intresset för arbetet har varit stort från myndigheter och media. Det har också skapat press utifrån på att hitta svar, vilket är en av anledningarna till att man lagt analysarbetet på forskarna i Uppsala.

Utmanad machokultur

Vilka analyser har man gjort så här långt när det gäller orsaker till att pojkar är studieomotiverade och flickor så ambitiösa? Vid sökkonferensen i början av projektet uttryckte en ung kille sig så här krasst:

– När jag är 20 år kommer jag att tjäna mer och vara mer värd än tjejer, oavsett vilken utbildning jag har.

Föräldrarna uttrycker ungefär samma sak, att killar får välbetalda jobb även om de inte har utbildning. Flickorna har inte samma möjligheter varför de också pushas mer. Pojkar har inte alls lika stora krav på sig hemifrån. Med ett rikt friluftsliv runt knuten, jakt, fiske och skoter, finns mycket som håller män kvar i trakten. Kvinnors frihet kan också begränsas av att män arbetar borta under långa perioder.

Man kallar det machokultur. Män och kvinnor lever delvis skilda liv med en strikt och traditionell arbetsfördelning inom både förvärvsarbete och familj. Det är en kultur som man vill komma bort ifrån, eftersom den genererar skillnader i makt men också eftersom de högavlönade mansdominerade branscherna minskar, till exempel vattenkraft. Nya näringar måste uppstå för att bygden ska kunna leva och då är det allvarligt om en stor andel kvinnor väljer att flytta. Många flickor är utsatta för en mycket stor press. Det visar sig bl.a. i att majoriteten av de som besöker kurator och skolhälsovården är flickor.

– Det känns som om samhället är utvecklat för killar. De klarar sig liksom ändå, medan tjejer får typ panik över proven och betygen eftersom de vill komma in på en gymnasieutbildning. Det finns inga tjejprogram eller tjejinriktningar på gymnasiet i Jokkmokk, säger några elever i årskurs åtta.

Forskningscirkel för arbetslaget

Östra skolan är en 6-9-skola. Den ligger centralt i Jokkmokk och tar emot elever från några f-6 skolor. När utvecklingsledaren Kerstin Fors Mattsson

initierade projektet "Jokkmokk spanar in i framtiden" pågick inget särskilt jämställdhetsarbete på Östra skolan. Man hade börjat fundera på hur man skulle kunna få ett mer elevdemokratiskt arbetssätt. Därför passade det bra att föra in ett genusperspektiv i det arbetet.

Ett arbetslag på skolan utgör en forskningscirkel. Deras utgångspunkt är att skolan lämpar sig bättre för flickor. Man frågar sig därför vilka undervisningsformer som lämpar sig för pojkar. Gruppen har inte fördjupat sig så mycket inom teoribildningen om genus och jämställdhet. Det ska man göra nästa år, men diskussionerna i arbetslaget har varit livliga:

– Gruppen har blivit mer medveten om hur vi behandlar flickor och pojkar, men vi har inte diskuterat till exempel läroplansmålen inom jämställdhetsområdet eller närmare granskat vårt eget förhållningssätt gentemot eleverna, säger Marie Nilsson, som är lärare och deltar i forskningscirkeln.

Temaarbete i åttan

För att undersöka vilka undervisningsmetoder som bättre engagerar pojkarna, har eleverna i år 8 under ett läsår arbetat ämnesövergripande i svenska, so och no med olika teman som de varit med och valt ut. Eleverna arbetar i grupp och man ingår i nya grupper för varje tema. Syftet är att arbeta elevdemokratiskt och att stimulera samarbete och relationer genom att bryta upp grupperingar bland eleverna. Redovisningen görs i olika former som till exempel en tidning, en film eller ett teaterstycke för att stimulera en större bredd av förmågor och kunskaper.

Efter varje tema utvärderar lärarna arbetssätt och innehåll utifrån kön. Det visar sig att de flesta uppskattar det varierade arbetssättet, oavsett kön. Det faktum att man måste samarbeta har givit en mjukare stämning i klassen och bättre relationer, även om det var lite stökigt i början.

– Temaarbetet är kul! Det är roligt att samarbeta med olika personer, annars jobbar man alltid med samma kompisar, säger en elev i klassen.

Forskarna deltar i arbetslaget genom att diskutera frågeformuleringar och forskningsunderlag. Förutom att besvara enkäter har eleverna fått skriva uppsats om sina framtidsdrömmar, och om sina tankar om varför det finns skillnader i betyg mellan flickor och pojkar. Forskarna har analyserat och diskuterat underlagen i arbetslaget. Samarbetet med forskarna har gett intressanta diskussioner och hjälp att se samband och dra slutsatser. Skolans personal är självklart mycket positiv till att diskutera med experter som känner till den senaste forskningen och är extra kunnig.

Mot målet jämställdhet

I ett långsiktigt perspektiv är machokulturen viktigast att jobba med, anser Margaretha Holmström, rektor på skolan. Hur man ska göra det hoppas man få tips om i forskarrapporten.

– Vi har diskuterat könsmönstren som innebär att män arbetar borta långa perioder medan kvinnor är hemma med barn, och hur det motverkar jämställdhet. När vi fått forskarrapporten ska vi sätta konkreta mål, säger Margaretha Holmström.

Margareta har sin egen vision om en jämställd skola:

– All personal, lärare och fritidsledare, ska kunna agera för att främja jämställdheten. Ett sätt skulle kunna vara att handplocka personal som är kunnig på området, fortsätter Margaretha Holmström. Ömsesidig respekt och bemötande är det viktiga.

Det handlar också om att våga ta upp känsliga frågor, att till exempel aldrig tillåta sexuella trakasserier. Att våga ta tag i och diskutera sådant som dyker upp i det vardagliga arbetet.

– Tjejer är i större utsträckning utsatta för sexuellt trakasserier. Unga flickor måste bli vuxna alltför tidigt. Men jag tycker inte att man kan förbjuda flickor att sminka sig eller klä sig utmanande. Det är samhällets sexism som föder sexuella trakasserier.

För att motverka trakasserier och kränkande behandling arbetar skolan med en grupp kamrattstödare, som består av elever, lärare, fritidsledare och rektor och kallas amourgruppen. När någon misstänker att en elev behandlas illa pratar kamrattstödjarna först med den som utsätter personen för detta. Skolan har inte haft många fall av allvarliga kränkningar och den egna bedömningen är att gruppens arbete har haft effekt.

Forskarens perspektiv

Gunilla Härnsten, docent vid pedagogiska institutionen i Uppsala, är vetenskaplig projektledare för forskningscirkarna i Jokkmokk. Hon har lång erfarenhet av att arbeta med forskningscirklar.

– Forskningscirklar är studiecirklar där forskare medverkar kring ett gemensamt formulerat problem. Kunskapen samlas in och skapas av forskare och praktiker tillsammans. Det är en öppen process där forskaren inte försöker bevisa sin hypotes utan den gemensamma kunskapen står i centrum, säger Gunilla Härnsten.

Eftersom det tidigt stod klart att problematiken med pojkars dåliga betyg

inte är en isolerad skolfråga, fungerade modellen med studiecirklar bra för att få en bredare och djupare förståelse.

– I den inledande sökkonferensen försökte vi fånga upp hela spektrat av perspektiv, från uppfostran till samhällssystem. Fasta hierarkier, lydnad och machokultur är sådant som utkristalliserade sig i materialet. Det är i stor utsträckning ett uttryck för patriarkala strukturer och för hur samhällsutvecklingen styr strukturer, menar Gunilla.

Utöver att förankra arbetet brett i kommunen är det många praktiska förutsättningar som behöver fungera. En förutsättning är att ha en samordnare på plats för administration av möten och insamling av uppgifter. Här har Kerstin Fors Mattsson haft en nyckelroll. Även om Jokkmokk är ett litet samhälle, tror Gunilla Härnsten att samma modell skulle kunna fungera i en större kommun.

– Det är inte oproblematiskt att arbeta med den här typen av utvecklingsarbete i skolan. Tidsbristen har blivit ett mantra som nästan blir självuppfyllande, anser Gunilla. Ett arbete som går på tvärs med skolans inarbetade struktur, är svårt att prioritera. Det är tydligt hur fokuseringen på mål, resultat, betyg och kontroll låser fast lärarna, i både tid och tanke. Det skapar en rädsla för att utmana och gå utanför ramarna, vilket är precis vad utvecklingsarbete går ut på.

Fortsatt läsning:

"Vi sätter genus på agendan. Ett arbete kring flickors och pojkars möjligheter i Jokkmokks kommun". Folder om arbetet med forskningscirklar. En forskarrapport kommer under hösten 2003.

"Förutsättningar för forskningscirklar i skolan. En kritisk granskning". Lars Holmstrand och Gunilla Härnsten.

Kontakt:

Jokkmokk kommun
Tel: 0971- 170 00
E-post: kommun@jokkmokk.se
www.jokkmokk.se

Gunilla Härnsten
E-post: gunilla.harnsten@lhs.se

Malmö

Jämställdhet i en mångkulturell miljö

Malmö har 265 000 invånare varav en stor del med utländsk bakgrund. De socioekonomiska och etniska skillnaderna mellan bostadsområdena är stora. Kommunen har lång erfarenhet av att arbeta med mångkulturella miljöer. Ungefär hälften av eleverna i Malmö har utländsk bakgrund och representerar många kulturer. Utbildningsnämnden ansvarar för gymnasieskolor och kommunala vuxenenheter. Ansvar för grundskolan ligger på de tio stadsdelsnämnderna.

I Malmö måste man ha ett kulturperspektiv när man arbetar med jämställdhet, eftersom det finns så många sätt att se på könsroller och samlevnad. Samtal och diskussion blir extra viktigt.

Skyldigheten att ta fram en jämställdhetsplan var upptakten till jämställdhetsarbetet vid utbildningsförvaltningen i Malmö. Monica Henningsson, jämställdhetssamordnare, tog sig an jobbet. För att undersöka jämställdheten i verksamheten har man börjat använda 3R – metoden²⁹. Planen vänder sig till personalen men har även ett elevperspektiv. Den innehåller bestämmelser från såväl jämställdhetslagen som läroplanerna. Här står hur jämställdhetsarbetet är organiserat och åtgärder inför det kommande året. Den innehåller utvärdering av förgående år i form av personalstatistik uppdelad på kön, uppföljning av mål och exempel på jämställdhetsprojekt i skolorna. Planen följs upp och förnyas varje år och är en länk mellan förvaltning och skolor som bidrar till att jämställdhetsfrågorna får en tydlig plats i systemet.

”Demokrati och inflytande” och ”Jämställdhet” är prioriterade områden i kommunens verksamhet och utbildningsförvaltningen gör uppföljningar i den årliga kvalitetsredovisningen.

Det finns en ambition att ha ett levande jämställdhetsarbete. Monica Henningsson leder en grupp som består av personer från i stort sett alla gymnasieskolor och komvuxenheter. Gruppen fungerar som ett nätverk och som förvaltningens stöd. Kontaktpersonerna är informationslänkar mellan arbetsplats och jämställdhetsgrupp.

Målet är att integrera jämställdhet i det dagliga arbetet. Skolornas kontaktpersoner fungerar som experter på jämställdhetsfrågor på sina arbetsplatser. Alla nyanställda informeras om jämställdhetspolicy och jämställdhetsplanen. Cheferna ansvarar för att jämställdhet beaktas i den dagliga verksamheten.

²⁹ 3R-metoden är en kartläggningsmetod av fördelning mellan kvinnor och män som Svenska Kommunförbundet har använt. De tre R:n står för Resurser, Representation och Realia. Källa: Nära till jämställdheten, Svenska kommunförbundet, april 2002.

Betydelsen av ledarskap och kunskap

Matz Nilsson, chef för utbildningsförvaltningen, framhåller ledarskapets betydelse och anser att det är viktigt att jämställdhetsperspektivet finns med när man rekryterar ledare. Man eftersträvar en jämn könsfördelning och arbetar aktivt för att få fler kvinnliga arbetsledare. Även ledare som funnits längre i kommunen ingår i utvecklingen av gemensamma förhållningssätt. Man för diskussioner om normer. Vad kan vi kräva och stå för?

Jämställdhet är ett kunskapsområde och kommunen verkar för att höja kompetensen och att utveckla en gemensam grund att stå på. Förvaltningen har erbjudit de anställda en skraddarsydd fempoängskurs i genusvetenskap från Centrum för genusvetenskap i Lund. Kursen har praktisk anknytning och är mycket uppskattad.

En lärare i en av kommunens gymnasieskolor gör en kartläggning av hur lärare bemöter elever. Är det som individer eller utifrån kön? Rapporten ska bidra till kompetensutvecklingen genom att spridas till alla skolor så att andra ska kunna dra nytta av den.

Kunskap, diskussioner och information om vad som pågår finns på kommunens webbplats under en egen ikon. Man planerar ett resurscentrum som ska bli mötesplats för forskare och pedagoger. Det ska vara ett informationscentrum för praktisk forskning med inriktning att utveckla lärmiljöer i mångfaldens skola med erfarna forskare och forskare som själva kommer från mångkulturella miljöer.

När ungefär hälften av eleverna har utländsk bakgrund och representerar många kulturer blir det många konflikter. Hur ska man angripa dem?

– Vad är den rätta normen? Man kan hamna i att förkasta det som man egentligen tycker är rätt och riktigt, "normerna degenereras". Detta drabbar både elever och lärare, säger Matz Nilsson. Framför allt flickor med utländsk bakgrund hamnar i kulturkonflikter. De har ofta större krav på att lyda föräldrar och foga sig i deras beslut.

En sådan situation är tvångsgifte, där skolan inte vet hur den ska agera. Lärarna måste utbildas för att kunna möta dessa förändringar. Från kommunens sida ser man flera skäl till att bryta upp gymnasieskolans traditionella struktur och att få in fler lärare med utländsk bakgrund i skolan.

– Man måste ha kunskap om de faktiska förhållandena för att kunna förändra, säger jämställdhetssamordnaren Monica Henningsson. Det är lätt att tro att vi har kommit långt när det gäller jämställdhet. Fakta visar att det inte är så. Man kan öka kunskapen genom samarbete med universitet och forskare.

Man behöver bollplank för att komma vidare. Vi samarbetar med Centrum för genusforskning, vid Lunds universitet.

Eldsjälar och samordnare som backar upp arbetet behövs också. Att skolan är jämställd för de vuxna har betydelse för förhållningssättet gentemot eleverna. Rektorerna måste vara observanta på skolans klimat och stötta både män och kvinnor.

S:t Petri, en skola i förvandling

S:t Petri gymnasieskola är en skola med hundraårig historia. Idag går cirka 900 elever på skolans teoretiska program eller i förberedelseklassen för invandrare, IVNV. Skolan ligger i centrum av staden. När man ändrade antagningssystemet från geografisk intagning till betygsbaserat, förändrades S:t Petris elevunderlag snabbt. Eleverna är inte längre en homogen grupp utan kommer från olika delar av kommunen och har olika social och etnisk bakgrund, även om det fortfarande är mycket studiemotiverade elever som söker sig till skolan. Det finns en stark och lite elitistisk bildningstradition vars baksida är stress och höga prestationskrav. Med det förändrade elevunderlaget behövde skolan kunna hantera en mångkulturell elevgrupp och arbeta med värdegrundsfrågor för att förebygga motsättningar mellan olika grupper.

När den nya rektorn tillträdde för tre år sedan, var det flera saker som pekade på att skolan ville utveckla arbetet med jämställdhet. Det kom signaler från personalen och skolan hade inte någon representant i utbildningsförvaltningens jämställdhetsråd, något som alla skolor skulle ha. Även eleverna ställde krav på skolan.

– Vi märkte att många elever var intresserade av att diskutera jämställdhet, könsroller, sexualitet och relationer mellan människor, säger jämställdhetsgruppens ledare Karin Jannert-Romé.

Ökad jämställdhet är ett prioriterat område i skolans arbetsplan. Målet är att ge pojkar och flickor och alla medarbetare lika möjligheter oavsett kön och att jämställdhetsaspekten ska genomsyra hela verksamheten.

– Det övergripande syftet är att skapa goda samhällsmedborgare. När det gäller att värna om och utveckla demokratin kan skolan inte vara passiv, det är ett av våra huvuduppdrag, anser Tomas Johansson, rektor på skolan.

– Det är också ett sätt för skolan att hävda sig i konkurrensen, tillägger Eva Daun biträdande rektor.

En förutsättning för att skolan kan satsa på jämställdhetsarbetet är det stöd och den kunskap som finns på kommunal nivå inom förvaltningen. Samverkan

och stöd från Enheten för etniska relationer, JämO, jämställdhetsgruppen på förvaltningsnivå, Lunds universitet och Program för sexuell hälsa har skolan tillgång till genom kommunen.

JämO:s kurs blev den utlösande faktorn

Åtta lärare på skolan deltog i JämO:s kurs, "Våga bryta mönstret" och de bestämde sig för att bilda en jämställdhetsgrupp. Den består idag av ungefär 18 personer som av eget intresse sökt sig dit. Lärare, kurator, skolsköterska, bibliotekarie, studie- och yrkesvägledare samt biträdande rektor ingår i gruppen.

Jämställdhet diskuteras ivrigt i gruppen och åsikterna går ibland isär om vilka perspektiv som är viktiga. Är verkligen allt socialt betingat? Vilka begränsningar sätter biologin? Och är det inte bättre att tala om jämlikhet för att få in fler perspektiv och dessutom få med sig fler kollegor i arbetet? Men olikheterna ses inte som något hinder utan det är just diskussionen som är det viktiga.

- Många elever uppfattar gruppen som "vänster och feminister", men vi vill föra ut att det handlar om en diskussion, säger Karin Jannert-Romé.

Hittills har det varit svårt att få jämställdhetsperspektivet att genomsyra all verksamhet och jämställdhetsgruppens insatser har främst bestått av återkommande punktinsatser. Bland det första man gjorde var en enkätundersökning bland eleverna om sexuella trakasserier och särbehandling på grund av kön. Det visade sig inte vara ett stort problem, men över hälften av eleverna ville ändå att skolan skulle arbeta mer med könsroller och jämställdhet.

Temadagar, diskussion och demokratiprojekt

Två år i rad har gruppen tillsammans med elever anordnat en temadag om jämställdhet för alla i åk 1. Ett av de mest uppskattade inslagen på årets temadag var när elever dramatiserade de fem härskarteknikerna. Här kunde man på ett humoristiskt sätt gestalta hur maktutövning kan ta sig uttryck. Många kände igen sig. Andra inslag var diskussioner i olika grupper på temat heta stolen – hur hett kan det där med manligt och kvinnligt bli egentligen?, språk och makt, om könsdiskriminerande reklam och budskapen i musikvideor. Temadagen fick mycket bra betyg i utvärderingen.

Ett diskussionsforum som jämställdhetsgruppen skapat är "Könsroller – rollspel som spelar roll". En kväll i månaden träffas alla som vill, skolpersonal och elever, och diskuterar ett visst tema. Alla kan ansvara för ett tema, även personer utifrån. Syftet är att diskutera på jämlika villkor och, inte minst,

att fika och ha kul! Några teman som man behandlat är Manligt och kvinnligt – finns det? och Sexuell jämställdhet – om att vara homosexuell på S:t Petri.

Det har varit svårt att integrera jämställdhet i undervisningen. I till exempel svenska och psykologi har det tack vare lärarnas intresse och engagemang kommit in delar av detta. En klass har börjat arbeta med ett ämnesövergripande, treårigt demokratiprojekt på temat jämlikhet, där makt, klass, etnicitet och kön kommer in. Projektet rör sig på olika samhällsnivåer från lokalt till globalt. Frågor som man ställer sig är vem som har makten och varför det är vissa som inte hörs. Projektet innehåller internationella utbyten och eleverna har politiker som bollplank. Ett annat sätt att få in jämställdhetsperspektivet i undervisningen är att leda in intresserade elever på att göra projektarbete med ett genusperspektiv.

Introduktionsklasser för elever med utländsk bakgrund

Introduktionsklassen för elever med utländsk bakgrund har en naturvetenskaplig inriktning. Språkkunskaper står i centrum och klasserna fungerar mycket bra. Många går vidare till nationella program. Men jämställdhetsgruppen upplever att många håller fast vid den kulturella tryggheten.

– Det är svårt att ta upp och diskutera frågor om jämställdhet. Eleverna är väldigt duktiga på att argumentera för sina ståndpunkter, säger en lärare.

Det finns även de som gör direkt motstånd, något som främst vårdpersonal och kuratorer märker. Man börjat bli medveten om problemet med utsatta flickor som riskerar att utsättas för hedersrelaterat våld eller hot om våld. Men ännu har man inte utarbetat någon strategi för att hantera det. I enskilda fall har man kontakt med socialtjänst och kvinnogrupper. Delar av personalen har deltagit i en utbildningsdag om detta som Etniska relationer anordnade. Etniska relationer kan ge bra stöd i svåra frågor om till exempel religion och när flickor bromsas hemifrån, säger Tomas Johansson som är rektor på skolan.

Introduktionsdag för alla ettor

Samarbetet med Etniska relationer har också resulterat i en introduktionsdag för alla ettor i början av höstterminen. Dagen har varit mycket uppskattad av eleverna och man kommer även i fortsättningen att ordna liknande introduktioner. Etniska relationer upplevs som mycket kompetenta och engagerade i arbetet med både lärare och elever. Att de inte tillhör skolan ses som en fördel.

”Att skapa något positivt som är synligt för eleverna”.

Jämställdhetsgruppens strategi har varit att arbeta informellt med betoning på att det ska vara roligt och spännande. För arbetet framöver skissas man på lite olika planer. Den stora frågan är att få in jämställdhetsperspektivet i undervisningen, men det finns även mindre insatser man skulle vilja göra. Bland annat ta hjälp av biblioteket för att införskaffa och samla material kring genusvetenskap och jämställdhet.

Även om man har kommit igång och det finns bra förutsättningar för att arbeta med jämställdhet på skolan så finns ett ständigt behov av att fylla på kunskaperna och tid för fördjupning. Så här skriver jämställdhetsgruppen avslutningsvis i sin presentation:

”...för att arbeta med jämställdhet i skolan är det en hel del som behövs – och somligt är sådant som vi inte lärde oss under vår utbildning... Det behövs faktakunskaper, förståelse för de mekanismer och strukturer som styr samhället, skolan och individen, kunskap om användbara metoder som kan väcka elevernas – och kollegornas – intresse för jämställdhetsfrågor, personligt engagemang för att hålla kvar elevernas intresse, medvetenhet om våra egna värderingar och respekt för elevernas, konsekvens i vårt eget agerande samt förståelse för de reaktioner av negativt slag som man ibland kan stöta på – och som man kan behöva lite skinn på näsan för att hantera!”³⁰

Blotta existensen av en jämställdhetsgrupp visar att skolan prioriterar frågan. Gruppen har satt igång en diskussion om genusvetenskap och jämställdhetsfrågor som nu sprider sig till övrig personal och elever. Fler och fler elever intresserar sig för frågorna. Samtidigt ifrågasätter delar av personalen jämställdhetsarbetet. Den mest provocerande inställningen är att man anser att det redan är jämställt.

Många av aktiviteterna har varit uppskattade och givande. Nu gäller det att formulera strategier för hur man ska nå fler och att föra samman jämställdhetsperspektivet med andra perspektiv. Ett generellt problem med punktinsatser och frivilliga grupper är att man bara når de redan frälsta. Det finns planer på att lägga upp en treårsplan med Enheten för etniska relationer och Program för Sexuell hälsa, där frågor kring jämställdhet, sexualitet, mångfald går som en röd tråd genom elevernas gymnasietid.

– En medveten struktur med tydliga utvecklingsområden, mål och kvalitetsredovisning är ett bra stöd för arbetet. Utvecklingssamtalen kopplas till målen i arbetsplanen vilket också tydliggör skolans prioriteringar, säger Tomas Johansson.

³⁰ Jämställdhet på S:t Petri skola Malmö – En presentation av Jämställdhetsgruppens arbete. Sammanställt av Karin Jannert-Romé, januari 2003.

Målen i arbetsplanen har också varit styrande vid nyanställningar. Man har rekryterat personal som kan arbeta med målen.

Eleverna: Mer arbetet med jämställdhet och livsvillkor!

Elevernas erfarenhet är att flickor överlag är mer intresserade av jämställdhetsfrågor, men det varierar från år till år och mellan olika klasser. Många elever vill arbeta mer med ämnet, mer än temadagar.

– Som det är nu är det väl lite så och så med hur mycket olika lärare tar upp ämnet på lektionerna, menar eleverna.

IVNV har pratat om jämställdhet i samhällskunskapen, och det har blivit heta diskussioner där läraren har en åsikt och eleverna en annan.

När det gäller jämställdheten i klassrummet tycker eleverna att pojkar både hörs och syns mest. Att få flickor att ta för sig mer och få igång hela klassen är viktigt tycker eleverna.

– En lärare, han ställer enkla frågor för att få igång alla och han låter ingen vara tyst!, säger en elev.

Även om konflikter är ovanliga så umgås de flesta i sina slutna grupper. Skillnader i bakgrund syns tydligt tycker alla. IVNV-eleverna umgås inte mycket med andra elever. De har också den största delen av undervisningen i ett och samma klassrum.

– Det är svårt att prata med svenskar, tycker en elev som går i introduktionsklassen.

Etniska relationer är en betydelsefull tillgång i Malmö

Enheten för etniska relationer arbetar för att främja goda relationer och motverka främlingsfientlighet och rasism. Man erbjuder utbildning, information, föreläsningar och seminarier som syftar till att förändra attityder och relationsmönster.

Med insatserna i skolan vill man bidra till att skapa en arena där värderingar, normer och attityder kan mötas på lika villkor.

Problem med konflikter i skolorna

Etniska relationers utgångspunkt är det förändrade klimatet i skolorna som beror på strukturella förändringar i samhället, nedskärningar, arbetslöshet och människors allt sämre fysiska och psykiska hälsa. Klyftorna mellan olika samhällsgrupper växer och livsvillkoren försämras för många. Tryggheten blir

sämre och det påverkar unga människors tillit till vuxna och deras tro på framtiden. De unga upplever brist på delaktighet och inflytande och det uppstår lätt generationskonflikter. När levnadsvillkoren blir osäkra blir det viktigare att skapa identitet. Kön och etnicitet blir viktiga symboler och gruppbildningar och konflikter vanligare. Pojkar överdriver sin könsidentitet och förstärker sin manliga sida. Skolan måste rustas att kunna bemöta och hantera ungdomarna bättre.³¹

Arbetsmodell med flera perspektiv

Arbetet i skolorna började med anledning av att några gymnasieskolor behövde akut hjälp med konfliktlösning. När man talade med eleverna visade det sig att det inte bara handlade om konflikter mellan elever utan om relationer på olika nivåer, mellan lärare och elever, mellan eleverna och mellan pojkar och flickor.

Den första insatsen i det akuta läget var att få igång en dialog mellan lärarna och eleverna. För att kunna förstå sammanhangen, belysa möjligheterna och framförallt få igång ett förändringsarbete, använde man sig av tre viktiga analytiska perspektiv: genus, etnicitet och social bakgrund. Detta var en förutsättning för att kunna utveckla en arbetsmodell med ett genomtänkt pedagogiskt förhållningssätt. Gruppdynamiska övningar användes för att sätta igång processer, stärka grupptillhörighet och samarbetsförmåga. Med värderingsövningar och dramaövningar tränade man på att se situationer ur olika perspektiv och att hitta andra lösningar. För att förtydliga genusperspektivet erbjöds lärarna att delta i JämO:s kurs "Våga bryta mönstret". Idag har ca 130 lärare och skolpersonal utbildats.

Flera gymnasieskolor, däribland S:t Petri, har anlitat Enheten för etniska relationer. Arbetsmodellen har använts vid teambildning för elever i årskurs 1. Man har även genomfört kurser för lärarna kring attityder och mönster och hur vi utmanar med respekt.

Enheten för etniska relationer arbetar också med föräldrarna och samarbetar med Bris kring flickor i patriarkala miljöer.

Etniska relationer ser sig själva som igångsättare och stödjare av förändringsprocesser. Att komma utifrån ger pondus och ökar beredskapen för förändring.

– Varje skola har sin process, tempot och tankarna varierar. Det är bra att börja i liten skala och låta arbetet utvecklas, säger Gunnel Rydell, enhetschef för Enheten för etniska relationer. Lärarna behöver långsiktigt stöd.

Kontakt:

Malmö stad
Tel: 040-34 10 00
E-post: malmstad@malmö.se
www.malmö.se

³¹ PM, *Beskrivning av Etniska relationers verksamhet och insatser för att stödja skolan*

Skövde

tar ett helhetsgrepp

– Om man ser sexism, rasism och homofobi som grenar på samma trista träd, så bör man försöka ta ett helhetsgrepp på problemet. Man kan inte bemöta dem med samma metoder, men de står för en gemensam grundsyn på människor i termer av ”vi och dom”, som vi i skolvärlden har ett ansvar att motverka, säger Olof Franck, som är lärare i religion och filosofi vid Västerhöjdsgymnasiet i Skövde.

Skövde är en medelstor stad med 50 000 invånare. Västerhöjdsgymnasiet har cirka 1200 elever varav ungefär 5-10 procent har utländsk bakgrund. Personalen består av 160 personer.

I slutet av 90-talet deltog dåvarande kurator, rektor och en lärare i JämO:s kurs ”Våga bryta mönstret”. Kursen gjorde ett bestående intryck och blev starten för skolans jämställdhetsarbete. Man hade inga akuta problemen på Västerhöjd, men insikten växte om att det skulle kunna utvecklas om skolan förhöll sig passiv när det gällde jämställdhetsarbete.

På Västerhöjdsgymnasiet är samtal och medvetenhet det viktiga

Skolan vill göra de unga medvetna om deras rätt till utrymme och minimera könsrollernas begränsningar och inverkan på valet av livsväg. Jämställdhetsarbetet på Västerhöjdsgymnasiet syftar till att göra både personal och elever medvetna om över- och underordningar i mänskliga relationer på strukturell och individuell nivå. I första hand arbetar man med könspräglade orättvisor men tar också upp följden av samhällets heterosexuella norm.

– Att bli medveten är det centrala, där blir man aldrig färdig. Det gör att man kommer över tröskeln och kan börja arbeta med frågan, säger Olof Franck.

Kerstin Köhler, som är skolledare, ser en öppnare dialog i klassrummet som ett mål.

– Samtalet är den centrala pedagogiska metoden där lärare och elever tillsammans kommer vidare i sina resonemang. Att alltför ensidigt hävda de vuxnas roll som förebilder känns både tveksamt och betungande, tycker personalen. Det handlar istället om att förmedla en människosyn där ingen målas upp som fullständigt upplyst och felfri, demon eller ängel.

Så här skriver skolans jämställdhetsgrupp:

”Det är i medvetenhet om våra egna tillkortakommanden som vi förmår göra något av arbetet. Vi sitter inte inne med en samling slutgiltiga ”sanningar” – för sådana existerar inte.”

Skolan förmedlar inte en given uppsättning normer, utan det är genom samtalet mellan lärare och elever som processen och tanken förs framåt. Jämställdhet är en fråga om människovärde och mänskliga rättigheter. Alla människor har samma värde, enbart i egenskap av att de är människor. Har man den utgångspunkten kan det också vara lättare att få med sig andra i arbetet.

Personal och elever formulerar målen tillsammans

Två jämställdhetsgrupper har bildats på skolan, en med personal och en med elever. Kontakterna med JämO och andra sakkunniga har fortsatt genom föreläsningar och temadagar. Det visade sig i en enkät till eleverna, att diskriminering i undervisningen var en viktig fråga. Fler tjejer än killar kände sig diskriminerade. Fler tjejer än killar tycker också att kön kan vara en begränsning i olika situationer, till exempel när det gäller sexuella relationer och antal partners.

Utifrån kartläggningar av hur resurser på skolan fördelas efter kön och förekomsten av kränkningar på grund av kön, har grupperna tillsammans formulerat gemensamma mål för jämställdhetsarbetet:

1. Se varje person på skolan som en individ och inte som en representant för ett kön!
2. Skapa fler möten där personal och elever samtalar om relationer, samlevnad och jämställdhet!
3. Den som upplever något slag av kränkning eller ser någon annan utsättas för kränkande beteende, ska vända sig till elevvård, skolledning eller till någon av jämställdhetsgrupperna och få tillräckligt stöd.
4. Västerhöjdsgymnasiet ska motverka stereotypa könsrollsmönster både i och utanför undervisningen.
5. Varje ämnesgrupp bör skapa utrymme i kursplanen för att jämställdhetsperspektiv förs in i undervisningen.
6. Vi ska ha regelbundna samtal med all personal och alla elever i samtliga ämnen och kurser om hur jämställdhet oberoende av kön, sexuell läggning, etnisk bakgrund eller annat, på bästa sätt kan främjas på skolan.

Aktiviteten i elevernas jämställdhetsgrupp har varierat. Det krävs en medveten strategi för kontinuitet och förnyelse eftersom nya elever kommer och gamla går varje läsår. För att locka till sig nya medlemmar hölls en kurs i samarbete med JämO i början av terminen för alla som var intresserade. På så sätt lyckades man värva ett 15-tal medlemmar som under läsåret pratat sig samman om vad man vill göra. Personalen har inte styrt gruppens arbete. Det har varit viktigt att de själva har fått formera sig. Under året har det varit många och långa diskussioner i gruppen.

– Det handlar om att medvetandegöra, säger gruppens ordförande. Varken elever eller lärare diskriminerar medvetet. Vi är personliga i våra diskussioner. När man hör andras erfarenheter och får fakta så ser man mönstret. Det var först när vi var i den här gruppen som vi fick syn på och kunde diskutera att det blivit ett mönster för både lärare och elever.

Under kulturveckan som arrangeras på skolan varje år, har gruppen anordnat debattboxning, utställning och filmvisning. Man har också haft kontakt med ett annat gymnasium i stan för att stötta deras jämställdhetsarbete. Gruppens mål är att starta ett tänkande och en anda på skolan där ingen diskriminerar någon. Deras råd till andra som vill starta en jämställdhetsgrupp är: Skit i det formella och börja prata med varandra. Och tänk på att ha roligt!

Jämställdhet i undervisningen

För att komma ifrån att jämställdhet bara tas upp i enskilda temadagar har personalen försökt integrera perspektivet i undervisningen. Religion är det ämne som särskilt tar upp frågor om jämställdhet och samlevnad. Det är ett obligatoriskt ämne för alla elever och där finns en naturlig koppling till etikundervisningen. Dessa frågor utgör idag ungefär en tredjedel av undervisningen i religion A. Det senaste året har skolan utökat antalet timmar för religionsundervisningen för att visa jämställdhetsfrågornas betydelse.

Man har också skapat ett stationssystem där andra ämneslärare kan ta upp jämställdhetsfrågor inom ramen för sitt ämne. Sedan tre år erbjuds också eleverna på Västerhöjd en kurs som heter Samlevnad och livstolkning, där jämställdhet, sexualitet och samlevnad utgör en stor del av innehållet. Intresset har varit stort och antalet sökande ligger på strax under hundra elever per läsår.

Samarbete över gränser är ett ovärderligt tillskott i undervisningen. Skolan bjuder in personer som med brinnande engagemang kan tala om egna erfarenheter. Kvinnojouren, ungdomsmottagningen och Noaks Ark har engagerats.

En personlig berättelse från någon som levt med en man som misshandlat, som kämpar mot aids eller som kan berätta om att komma ut som homosexuell, ger en känslomässig upplevelse. Eleverna fortsätter kontakten med föreläsarna genom brevväxling och annat.

– Värdegrundsfrågor är allvarliga men allvaret får inte ta överhanden. Humor och lustfylldhet är nyckeln till framgång, tycker jämställdhetsgruppen. Generaliseringar kan reta gallfeber på folk.

Det behövs fler perspektiv, kunskap och inlevelse

– Alla har sin historia och bakgrund att tampas med. Vi är dåliga på att tänka på det och sätter likhetstecken mellan prestation och duglighet. I många fall så gästspelar vi i elevernas kultur, säger Malin Johansson som är kurator på skolan.

Rektor Kerstin Köhler ser ett behov av att arbeta mer med klass och etnicitet. Två lärare har varit på kurs och skolan har haft en studiedag för personalen om kultur och levnadssätt i mellanöstern för att få bättre kunskap och förståelse för elevernas livssituation.

– Men det är inte tillräckligt med några nedslag, enligt Kerstin Köhler. De här frågorna kommer att öka i aktualitet, till exempel hedersrelaterad, stark social kontroll av flickor. Det syns kanske inte så mycket i klassrummet men kurator får ta del av flickornas erfarenheter. Det är svårt att veta hur man ska hantera situationen eftersom man inte kan gå tillväga som man brukar, genom föräldrarna.

Ett stödjande nätverk mellan elevvårdspersonal på olika skolor, håller nu på att ta form.

Jämställdhetsgruppen har lagt grunden för ett konstruktivt arbete kring värdegrund och förhållningssätt. Målen för jämställdhetsarbetet har visat sig vara användbara i många sammanhang. Nu vill Kerstin Köhler bredda och sprida arbetet bland personalen.

– Att koppla ihop värdegrunden med vardagen är det viktiga. De sex målen ska ut. Det gäller att samla personalen kring etiska problem. Vi tittade på filmen "Italienska för nybörjare". Jämställdhetsgruppen hade formulerat frågor och det blev en jättebra diskussion där frågan om klasstillhörighet stod i centrum, säger Kerstin. Klass är ju inte något man pratar om längre, det var på 70-talet. Idag talar vi om resurssvaga grupper istället.

– Det är svårt att tala om resultat eftersom det handlar om en process som är svår att mäta. Men jämställdhetsarbetet har gjort att fler elever vet sina rättigheter och säger ifrån, anser Kerstin Köhler.

Man behöver inte tycka lika för att jobba tillsammans med jämställdhet

Jämställdhetsarbetet på Västerhöjdsgymnasiet har varit ett nerifrån- och upp- arbete. Hela personalen har deltagit. Motorn har varit lärarnas engagemang och kunskap. Att skolan äger och utvecklar sitt arbete och inte är beroende experter utifrån, är otroligt värdefullt, även om samverkan är en given del av arbetet.

– Responsen från eleverna gör att vi blir tryggare. Vi kan också glädjas över att vi bossar över detta själva, säger Olof Franck.

Det finns ett tydligt skolledarskap i bakgrunden som stöttar arbetet. Även om vetenskapen om skolans jämställdhetsarbete har spritt sig till förvaltningen och andra skolor i kommunen, så har det inte ingått i skolans kvalitetsredovisning. Det ser man som viktigt för framtiden.

– Mitt uppdrag består i att föra vidare och vidga perspektivet. Personalen måste få verktyg för att kunna arbeta praktiskt och möta eleverna i diskussioner. Det krävs inte alltid så mycket yttre arrangemang. Att få ut ett genomtänkt budskap och att få stöd av varandra är viktigt. Attitydförändringar kräver känslomässigt engagemang. Det mjukar upp för en diskussion, anser Kerstin Köhler.

Medvetenhet, fakta och kunskap är grunden för jämställdhetsarbetet. All personal inom skolan bör ha en möjlighet att delta, eftersom långt ifrån alla möten inom skolans väggar sker mellan lärare och elever. En total enighet hos personalen om vad jämställdhet innebär, är inte nödvändig. Huvudsaken är att man kan enas om betydelsen av att driva jämställdhetsfrågor i skolan. Värre är det om stora delar av personalen är fientligt inställda och direkt motsätter sig arbetet, eller genom sin likgiltighet får arbetet att stanna av. Ett tips för att övervinna sådant motstånd är att med envishet ta upp frågan vid olika tillfällen – i ämnesgrupper, elevråd, skolråd, samarbetskommittéer, ansvarsgrupper m.m. – för att på sikt kunna nå fram.

Skövde satsar på långsiktigt värdegrundsarbete

För Håkan Ahlström, som är utbildningschef i Skövde, handlar skolutveckling om att skolan gräver där den står. Detta är också vägledande i förvaltningens engagemang och stöd till skolor som vill starta utvecklingsarbete på jämställdhetsområdet.

– Om skolan har de rätta förutsättningarna, kommer det kommunala stödet att finnas där, säger Håkan Ahlström.

Skolorna i kommunen har ett tätt samarbete med högskolan i Skövde, som bland annat erbjuder skräddarsydd kompetensutveckling för lärare. Högskolan deltar också ofta i skolans utvärderingar.

Skövde har genomfört seminarier och diskussionsforum på förvaltningsnivå och i år påbörjar man en "jäntegrering" av sin budget, det vill säga analyserar den utifrån kön. Att det påverkar verksamheten är ganska tydligt - utan att det gjorts i direkt jämställdhetssyfte.

Håkan ser att grundskolan har satsat mer på det långsiktiga värdegrundsarbetet. I gymnasieskolan ebbade arbetet ut innan man hittade formerna. För att värdegrunden verkligen ska genomsyra verksamheten är det bättre att tala om förhållningssätt än värdegrunden i sig, eftersom analysen annars riskerar att stanna på själva begreppet istället för på innehållet. Därför diskuteras jämställdhet på ledningsnivå främst som ett förhållningssätt. Strävan är att skapa ett innehåll i utbildningen som bidrar till att eleverna gör mer otraditionella val. Omvårdnadsprogrammet har delvis gjorts om. Eftersom antalet sökande minskat har man skapat ett antal inriktningar, till exempel skydd och säkerhet, hälsa och livsstil, som man hoppas ska locka fler pojkar. Ett annat exempel är sommarkurser i teknik för flickor.

I år har kommunen fokuserat på elevdemokrati och individuella utvecklingsplaner i uppföljnings- och kvalitetsarbetet. Håkan Ahlströms bedömning är att gymnasieskolorna i kommunen har utvecklat det elevdemokratiska arbetet till en bra nivå. Västerhöjdsgymnasiet har valt att utveckla värdegrunds- och jämställdhetsarbetet, som en del av demokratiuppdraget.

Medvetenhet om elevernas bakgrund när det gäller klass och etnicitet är en viktig utgångspunkt i värdegrundsarbetet.

- Det yrkesinriktade gymnasiet har en större vana vid att hantera olikheter i elevernas bakgrund. Elevgruppen på Västerhöjdsgymnasiet är i dag mer heterogen än tidigare både när det gäller etnisk och social bakgrund. Därför är erfarenhetsutbyte mellan skolor så viktigt för att utveckling ska komma till stånd, menar Håkan.

Fortsatt läsning.

"Domens eller hjärtats etik?"

Moral och människosyn i skolans värld". Olof Franck

Kontakt:

Skövde kommun

Tel: 0500-49 80 00

E-post: info@skovde.se

www.skovde.se

JämO i skolan

Jämställdhetsombudsmannen, JämO, har varit samarbetspartner i både Malmö och Skövde. Genom sin särskilda skolsatsning har man blivit en aktör inom området skola och jämställdhet.

JämO övervakar att kvinnor och män i arbetslivet och studenter i högskolan har lika rättigheter oavsett kön. Det handlar både om att förebygga diskriminering och att ingripa om någon blir diskriminerad eller utsatt för sexuella trakasserier. JämO är en liten myndighet med små resurser. Skolan är inte deras främsta arbetsområde men dagens skolelever är morgondagens arbetstare och arbetsgivare och JämO:s har tagit fasta på behoven av kunskaper och pedagogisk utveckling. Man erbjuder kurserna "Våga bryta mönstret", steg ett och två, som över 500 personer genomgått och som har varit en ögonöppnare för många och som givit konkreta metoder för att starta ett förändringsarbete på hemmaplan. JämO har också givit ut en handbok mot könsdiskriminering i skolan

Projekt för både personal och elever i skolan

JämO har bedrivit utvecklingsarbete i skolan sedan 1998. Bakgrunden till JämO:s skolprojekt var ett flertal rapporter som visade att det förekom kränkningar och trakasserier i skolan som grundade sig på kön. En högstadieskola och en gymnasieskola har ingått i ett projekt som syftar till att ta fram jämställdhetsplaner för både personal och elever.

- Jämställdhetsarbete med personalen och med eleverna, är två sidor av samma mynt, säger Lena Sievers som arbetar med skolfrågor på JämO.

Skolprojektet har givit många erfarenheter:

- *Sexuella trakasserier är ett symptom på bristande jämställdhet inom skolan.*
- *För att få genomslag i arbetet mot sexuella trakasserier, krävs aktivt stöd från skolledningen som har ansvar att formulera de värderingar och normer som ska gälla i skolan*
- *All personal och alla elever ska känna sig delaktig i arbetet och ges möjlighet att delta i utbildning och arbetsgrupper.*
- *Eleverna efterfrågar engagemang och dialog om allt som rör ämnet relationer, sex och samlevnad, demokrati och jämställdhet.*
- *De vuxna måste våga agera vid sexuella trakasserier.*

Sammanfattning

Bakgrunden till detta material är uppdraget att ta fram lärande exempel på hur kommuner och skolor i samverkan med organisationer och myndigheter arbetar med jämställdhet och social och etnisk mångfald. Denna avslutande del innehåller dels en sammanfattning av exemplen och dels ett antal ”utmaningar” som riktas till skolor och kommuner. Sist ett par avslutande ord.

Vad ger jämställdhetsarbetet?

Jämställdhetsarbetet har kommit olika långt i de sex kommunerna men gemensamt för kommuner och skolor är att medvetenheten ökar.

Arbetet skapar en diskussion på skolan om genus och jämställdhet. Man sätter ord på kultur och fenomen ibland med hjälp av extern expertis. Genom till exempel elevenkäter och samtal med eleverna får lärarna bättre kunskap om vad som händer i skolan, i elevernas vardag och bättre förmåga att se eleverna som individer.

När skolan kommer in i en utvecklingsprocess, sker en kunskapsutveckling hos personalen som leder till personlig utveckling. Den beskrivs som större vidsynthet, kritiskt förhållningssätt och större självkännedom. Att våga vara mer öppen. Detta skapar också större säkerhet att sätta gränser och utveckla normer. Samarbetsviljan och gruppkänslan stärks.

Genom ökad kunskap om inverkan av strukturer, som kön, klass och etnicitet och om metoder, ökar förmågan att hantera konflikter, både bland unga och vuxna. Arbetet har medfört bättre relationer och bättre kommunikation och frånvaron bland eleverna har minskat på sina håll.

Arbetsmiljön blev bättre för eleverna med mindre kränkande språkbruk, färre diskriminerande handlingar och kränkningar. Fler elever vet sina rättigheter och kan säga ifrån. Elevernas självsäkerhet ökar och de utmanar könsnormerna i större utsträckning. Det kan leda till nya konflikter, åtminstone tillfälligt, vilket kan upplevas som att ”väcka den björn som sover”.

Satsningar utifrån tankar om jämställdhet på förändrade arbetsformer, arbetssätt och innehåll i arbetet, har fått till följd att eleverna ser på varandra på nya sätt. De ser andra förmågor hos varandra och det har givit en mjukare stämning. Arbetet har utvecklat samarbete och varit stimulerande.

Skolans behov av kunskap för att kunna hantera problemen är stora. Jämställdhetsarbetet utgår idag från en helhetssyn på kön och genus i skolan.

– Om man inte ser helheten blir det lätt ett duttande med lösryckta insatser, som till exempel att titta på läromedel ur ett genusperspektiv, erfar Lena Sievers. Jämställdhetsarbete innebär att utmana föreställningar. Varje skola måste hitta sina egna metoder och sitt eget arbetssätt. Att oreflekterat kopiera någon annans modell, kan vara en återvändsgränd.

Skolornas förutsättningar att driva jämställdhetsarbete är mycket olika. I vissa kommuner, till exempel Malmö, finns stödresurser medan man på annat håll får stötta sina eldsjälar att i sin tur vara stöd i kommunen. En viktig fråga är hur man får till stånd en fortbildning i genuskunskap för lärare. Den springande punkten är organisationens förmåga att ge stöd och ledning.

– Skolpersonalens möjligheter att använda sina kunskaper är helt beroende av skolledningens stöd och inställning. Förvaltning och skola måste samarbeta för att kunna ta vara på eldsjälarna.

Det gäller att hitta naturlig anknytning i den dagliga verksamheten, så att jämställdhetsarbetet inte blir ett sidospår. Jämställdhetsperspektivet kan komma in i arbetsmiljöarbete, elevvård, mobbningsgrupper och elevdemokrati. Jämställdhetsgrupper med elever och lärare kan vara en resurs för skolledningen och för skolans utveckling.

– Man måste ha en struktur, som till exempel en jämställdhetsplan. Skolledarna ska ha en plan för hur man integrerar arbetet i skolan.

JämO jobbar efter grundprincipen att aktivt dela med sig av sina erfarenheter av utvecklingsarbetet. I Göteborg bryts nu ny mark i ett jämställdhetsprojekt som involverar lärarlag från förskola till gymnasiet. Det behövs ett genomtänkt arbetssätt som följer eleverna genom hela skolsystemet. 20 arbetslag deltar i satsningen som leds av Göteborgsregionens kommunalförbund. JämO bidrar med kurser och utbildningsinsatser. I övrigt har man regelbunden kontakt med ett antal skolor och kommuner som visat intresse.

För JämO står självklart genus och kön i fokus. Men kunskap om klass, etnicitet, religion är också viktigt för jämställdhetsarbetet. Hur olika diskriminerande strukturer tar sig uttryck kan vara en hjälp för personalen att inte ”drunkna i det individuella havet”.

– Kön tar sig olika uttryck hos olika personer. Individer skapar sin identitet utifrån olika strukturer. Skolpersonalen behöver kulturkompetens, särskilt med tanke på den utsatta situation som vissa flickor befinner sig i, säger Lena Sievers.

Fortsatt läsning :

JämO:s handbok mot könsmobbing i skolan.

Kontakt:

JämO
Tel: 08 – 440 10 60
E-post: info@jamombud.se
www.jamombud.se

Viktiga erfarenheter

Utmärkande för ett jämställdhetsarbete som kommit en god bit på väg är medvetenhet och öppenhet för skolans arbete samt stöd från kommun och skolläring. Det utmärks också av ett aktivt och strategiskt upplagt jämställdhetsarbete där skolan själv är drivande utifrån egen kunskap och hela personalen involveras i kompetensutvecklingsinsatser. Även om utgångspunkterna har varit olika finns stor samstämmighet på många punkter. Exempelen ger följande erfarenheter.

- *Jämställdhetsarbete måste börja med de vuxna*
Det centrala är att medvetandegöra, att se det man normalt inte ser och att bli medveten om sina egna värderingar.
- *Att göra alla delaktiga*
Flera skolor framhåller vikten av att alla personalgrupper är delaktiga. Samtidigt finns det i samtliga skolor exempel på motstånd bland kollegorna. Det är svårt att nå de som inte redan är "frälsta". Man kan inte heller räkna med total enighet om allting. Långsiktighet, tålamod och kontinuitet i arbetet och att ständigt återkomma till jämställdhetsfrågor i olika sammanhang, i diskussioner och kompetensutvecklingsinsatser ökar insikten.
- *Kompetensutveckling!*
Det finns en medvetenhet om att såväl kommunledning som skolläring och personal behöver kunskaper och att kompetensutveckling därför måste drivas på alla nivåer. Skolpersonalen behöver stöd för att utveckla ett pedagogiskt förhållningssätt i värdefrågor. För att kunna analysera den egna verksamheten behövs faktakunskaper om maktstrukturer, över- och underordning, kön, klass och etnicitet. Lärarna upplever att de behöver vara insatta i aktuell debatt och forskning. Det finns en stor osäkerhet om hur jämställdhetsarbete ska föras in i skolans arbete. Lärarna behöver därför även konkreta och användbara metoder för att föra ut arbetet i praktiken. Även eleverna understryker hur viktigt det är att lärarna får kompetensutveckling så att jämställdhet kan ingå i den ordinarie undervisningen.

- *Det betydelsefulla ledarskapet*
Chefer på olika nivåer måste inse vikten av att driva jämställdhetsarbete. Stöd från skolledningen är nödvändigt och att engagerade lärare och annan personal får uppbackning för att arbetet ska bli långsiktigt och få spridning i skolan. Att hitta de sammanhang där jämställdhetsfrågor bör lyftas och att ha en organisation som är tydlig på var jämställdhetsfrågorna har sin plats, lyfts också fram som en ledningsfråga.
- *Handledning och expertsamverkan*
Flera skolor har tagit hjälp av experter för att få kunskaper, initiera arbetet och ha någon att bolla idéer med. Handledning ses som värdefullt för att driva arbetet. Samarbete med forskare har varit stimulerande och givande och har givit stöd till arbetet. Samtidig understryker man att det är viktigt att samarbetet är genomtänkt och att skolan samarbetar utifrån de egna behoven för att kunna ta över och driva arbetet vidare. Det är otroligt viktigt att skolan själv äger sitt arbete och inte är beroende av konsulter utifrån.
- *En process som tar tid*
Jämställdhetsarbete innebär en lång process. Den måste få ta tid. Varje skola måste hitta sin egen väg och sitt arbetssätt. När man har hittat ett sätt att arbeta kan man inte slå sig till ro. Det finns en risk att befästa föreställningar om man inte ständigt prövar och utmanar dem.
För att arbetet ska bli långsiktigt har skolorna behov av att utveckla jämställdhetsplaner och att göra kopplingar mellan jämställdhetsplaner för personalen och skolarbetet. Att personalens jämställdhet uppmärksammas har betydelse. Jämställdhetsarbete hos personalen sprider sig till eleverna.
- *Lustfylldhet och tydlighet*
Oftast börjar arbetet utifrån ett engagemang eller ett problem och i liten skala. Att arbetet är lustfyllt är viktigt och att skapa något som är positivt och tydligt för eleverna så att de känner av det. Kontinuerlig information till personal, elever och föräldrar om vad man arbetar med och varför, förebygger motstånd och missförstånd och ökar förståelsen och är väsentligt för att jämställdhetsarbetet ska få genomslag.

Utmaningar

Utifrån det som uttrycks av kommunföreträdare, lärare, elever och organisationsföreträdare, i forskning och i våra iakttagelser har vi formulerat 12 utmaningar till skolor och kommuner:

Utmaningar för kommunen

Integrera jämställdhet i systemet

Integrera jämställdhetsarbetet i styr- och uppföljningssystemet. Skolorna gör handlingsplaner för jämställdhetsarbete men det är inte självklart att de ingår i de lokala arbetsplanerna. En tydlig struktur och ledning är oerhört viktigt i utvecklingsarbetet. Att jämställdhetsmål finns med i kommunens mål- och uppföljningssystem, i skolplaner, lokala arbetsplaner och att målen följs upp i kvalitetsredovisningar är mycket betydelsefullt. Att jämställdhet är synligt i organisationen och i ansvarsfördelningen ger styrka åt skolornas arbete. Att stödja skolledarna och deras interna kontakter har stor betydelse.

Utveckla ett gemensamt förhållningssätt genom hela kommunens skolsystem

För att jämställdhetsarbetet inte ska begränsas till bara någon eller några skolor eller skolformer krävs en övergripande insats. Kommunledningens styrning och stöd kan vara avgörande. Även om arbetet bedrivs olika beroende på barnens och elevernas ålder så bör det grundläggande förhållningssättet och bemötandet vara detsamma.

Lyft fram det som görs

En stor del av det jämställdhetsarbete som bedrivs i förskolor och skolor uppmärksammas inte på central nivå. För att stimulera arbetet både där det pågår och för att få igång arbete där det inte gör det, är det viktigt att kommunen uppmärksammar det arbete som görs och gör det synligt. Ett sätt är att stödja nätverk mellan olika skolor och att fråga efter skolornas jämställdhetsarbete.

Bryt könssegregeringen

Hur kan man kunna bryta könssegregeringen och könsdominans i olika utbildningar? Frågan är viktig både ur ett individ- och samhällsperspektiv bl.a. med tanke på arbetsmarknaden och arbetsbrist inom flera kvinnodominerade

branscher till exempel vård, omsorg och skola. Både innehåll och undervisningsformer behöver utvecklas för att locka båda könen. Frågan om segregering har betydelse för hur jämställdheten på sikt utvecklar sig i det lokala samhället.

Utmaningar för skolan

Utveckla kunskap

Jämställdhet och jämställdhetsarbete är i hög grad en kunskapsfråga. Kunskap ger en säkerhet som gör det lättare att ta upp och hantera frågor som kan upplevas känsliga och personliga, att våga stå för och diskutera de normer och värden som skolan vill förmedla. För de allra flesta skolor handlar det om att utnyttja de egna resurserna och den egna expertisen och när det är möjligt ta in experter. Att skolan äger sin egen utvecklingsprocess är avgörande för långsiktigheten. Kunskaps- och kompetensutveckling är en utmaning i jämställdhetsarbetet för såväl skola som kommun.

Växla mellan teori och praktik

Det är svårt att växla mellan teori och praktik. Kunskap om generella strukturer, medvetenhet om egna värderingar och det egna förhållningssättet är förutsättningar. Varje skola måste se sina behov av utveckling och ställa frågor som - Hur tar sig dominans och genuskontrakt uttryck i vår verksamhet? Utifrån det kan varje skola forma sin modell för utveckling och förändra sitt sätt att arbeta.

Få med alla i arbetet

Att systematiskt få in jämställdhetsfrågor i olika sammanhang så att hela personalen nås, är viktigt och att jämställdhetsgruppernas arbete sprids på skolorna. Öppenhet är ett sätt att mota motstånd. Arbetet ska vara öppet för alla och bygga på frivillighet, samtidigt som skolan måste hantera jämställdhet som det nationella mål det är.

Utveckla innehåll och arbetssätt

Både lärare och elever vill att jämställdhetsperspektivet ska påverka den ordinarie undervisningens innehåll och arbetsformer. Jämställdhetsarbetet blir lätt blir en sidoverksamhet som märks vid några enstaka tillfällen eller hos några särskilt engagerade personer. För eleverna är det motsägelsefullt att uppmärk-

samma jämställdhetsfrågor i jämställdhetsplaner eller temadagar samtidigt som undervisningen inte förändras.

Ta vara på elevernas engagemang

Eleverna blir mer och mer medvetna om genusfrågor. Ta vara på intresset och se eleverna som en resurs för skolans jämställdhetsarbete. Uppmuntra initiativ, stöd jämställdhetsgrupper och hjälp eleverna att få kontinuitet i arbetet så att det inte upphör när en årskurs slutar skolan.

Skapa helhet

Det finns ett behov att "att få ihop" värdegrundsarbetet till en helhet och att skapa en röd tråd under elevernas hela skolgång. Skolorna försöker få till stånd detta genom att integrera olika satsningar och att utforma strategier för återkommande insatser. Samtidigt som det är nödvändigt att lyfta fram och fördjupa sig i jämställdhetsfrågan, finns behovet att arbeta integrerat med en helhet. Utmaningen ligger i att se samband och formulera en gemensam kärna utan att de olika delarna försvinner.

Öka medvetenheten om kön, klass och etnicitet

Diskussioner om klass är frånvarande i skolan idag, även om det finns en underliggande medvetenhet om att social bakgrund har stor betydelse för elevernas möjligheter och prestationer. Vi vet att klass har mycket stor betydelse för både flickors³² och pojkars³³ identitetsutveckling. Klass har också stor betydelse för hur de upplever och möter skolans kultur och hur de bemöts. Det behöver uppmärksammas och diskuteras. Hur kan skolan arbeta för att möta och stödja elever ur olika samhällsklasser?

Etnisk bakgrund är ett vitt begrepp som kan vara betydelselöst i vissa sammanhang och betydelsefullt i ett annat. Jämställdhet har olika acceptans i olika kulturer. Att se hur patriarkala värderingar, som finns i alla miljöer och kulturer, påverkar både pojkar och flickor och lära sig bemöta dessa, är en utmaning för skolan. Liksom att hävda demokratiska värden och normer.

Det är en utmaning för skolan att öka medvetenheten om olika strukturer, hur de påverkar och att utveckla förhållningssätt och arbetssätt utifrån det. Forskning visar att kön har olika betydelse relaterat till klass och etnicitet för olika individer och grupper men hur variationen ser ut har vi inte någon närmare kunskap om.³⁴ Oftast relateras inte forskning om skola, undervisning, ämnen etc. till kön, klass och etnicitet.³⁵ Kunskaperna är mycket begränsade.

³² Berggren, Inger (2001) *Identitet, kön och klass*.

³³ Connell, Robert (1995) *Maskuliniteter*

³⁴ Öhrn, Elisabet. (2002) *Jämställdhet som en del av skolans värdegrund. Om kön, klass och etnicitet i skolvardagen, ur Demokrati i skolans vardag. Fem nordiska forskare rapporterar.*

³⁵ Tallberg Broman, Ingegerd, Rubinstein Reich, Lena, Hägerström, Jeanette. (2002) *Likvärdighet i en skola för alla. Historisk bakgrund och kritisk granskning.*

Skolan behöver stöd från forskning i dessa frågor.

Pröva ständigt era föreställningar

Förhållanden förändras och man behöver ständigt vara öppen för att ompröva arbetet och sina föreställningar. Lärare på Västerhöjdsgymnasiet i Skövde formulerar detta på ett tankeväckande sätt:

”Processen handlar om ett ständigt pågående samtal kring allt från motverkan av exempelvis sexuella trakasserier till en genusmedvetenhet rörande pedagogik och praktisk verksamhet. Varje försök att hantera och eliminera orättfärdiga över- och underordningar reser frågor som i sin tur kan leda vidare till att se ny problematik, andra situationer än dem man först hade för ögonen, alternativa metoder att arbeta med för rättvisa mellan könen osv. Det handlar här inte om att i något slags destruktiv anda skapa problem som inte finns. Snarare är det fråga om att våga se verkligheten som den ofta är, ha modet att titta bakom det som på ytan kanske ter sig gott och vällovt, och inte rädas att ställa frågan om någonting av etiska, juridiska eller existentiella skäl bör förändras.”

Avslutning

Jämställdhetsbegreppet är mångtydigt. Det kan betyda olika saker för olika personer och i olika sammanhang, vilket också visar sig i exemplen. Frågorna är återkommande men analyserna och insatserna ser lite olika ut.

Hur kan vi stötta tjejer och killar i utvecklingen...

Genussystemet ger utslag i skolans vardag. Att det finns olika normer för pojkar och för flickor med olika klassbakgrund och etnicitet får konsekvenser. Med stigande ålder blir både flickor och pojkar alltmer medvetna om de osynliga ordningar, orättvisa och förtryck som är en följd av olika strukturer, kön, klass och etnicitet.

I flera exempel talar man om ”utsatta flickor” och ”osynliga flickor”. Man talar även om att flickor inte mår bra, att de har skyhöga prestationskrav och att de är överrepresenterade bland de som söker sig till elevvården. Problem med anorexi finns. Det paradoxala i flickornas situation är att de ändå ofta presterar bra i skolan, trots tecken på ohälsa. Vi vet att fler kvinnor drabbas av ohälsa även som vuxna och att de trots goda prestationer i skolan inte blir lika framgångsrika som männen mätt i inkomst och position i yrkeslivet.

Jämställdhetsarbete handlar ofta om att stärka flickor men är inte med samma självklarhet riktat till pojkar. Samtidigt växer insikten om att våld, trakasserier och ordningsproblem ofta är en följd av ett mansideal som står för dominans och som förtrycker, inte bara flickor, utan även pojkar. Långt ifrån alla pojkar vill eller kan leva upp till stereotypa ideal. Men det är svårt att bemöta pojkar på ett konstruktivt sätt och dominerande mansideal är svåra att ifrågasätta.

... av ett jämställt samhälle?

Förtryckande system hämmar utveckling medan kraften i en levande demokrati ger belöning. Många gånger sitter vuxnas föreställningar djupt. Därför är det oerhört viktigt att vara lyhörd för de signaler som barn och elever ger, och att bygga på deras intresse för genusfrågor, kulturfrågor och andra frågor som har med livsvillkor att göra. Jämställdhetsarbete kan vara en ingång för att bearbeta konflikter och orättvisor som har med klass och etnicitet att göra. Alla kan vinna på detta. I dagens och morgondagens samhälle måste vi kunna möta mångfald och hantera olikheter med respekt. Vi är tillbaka till utgångspunkten – allas lika värde.

Referenser

- Prop. 1994/95:164, Jämställdhet mellan kvinnor och män inom utbildningsområdet.
- Regeringens skrivelse 1999/2000:24, Jämställdhetspolitiken inför 2000-talet.
- Utbildningsdepartementet (1994) Läroplaner för det obligatoriska skolväsendet och de frivilliga skolformerna. Lpo 94 och Lpf 94.
- Utbildningsdepartementet (1998) Läroplaner för förskolan. Lpfö 98.
- Skolverket (2003) Barnomsorg, skola och vuxenutbildning i siffror. Del 1.
- Skolverket (1999) Nationella kvalitetsgranskningar 1999, rapport nr 180
- Skolverket (1998) Skolan och värdegrunden. Opublicerad rapport.
- Skolverket (1998) Vad är rätt och rättvist? Ungdomars val i etiska situationer och uttryck för demokratisk kompetens. Utvärdering av grundskolan 1995. Rapport nr 125.
- JämO (2000) JämOs handbok mot könsmobbing i skolan
- Svenska kommunförbundet, Nära till jämställdheten, Svenska kommunförbundet, 2002.
- Ambjörnsson, Fanny (2003) "Kom nu hora, så går vi", artikel i Bang nr 2/2003.
- Berge, Britt-Marie, red. (2001) Kunskap bryter könsmönster – aktionsforskning är verktyget. Kommunförbundet Jämtlands län.
- Berge, Britt-Marie och Ve, Hildur (2000) Action Research for Gender Equity. Buckingham: Open University Press
- Berggren, Inger (2001) Identitet, kön och klass. Hur arbetarflickor formar sin identitet. Göteborg studies in educational sciences 157. Göteborg: Acta Universitatis Gothoburgensis.
- Connell, Robert W(1995) Maskuliniteter. Uddevalla: Daidalos.
- Forsberg, Ulla (2002) Är det någon könsordning i skolan? Analys av könsdiskurser i etniskt homogena och etniskt heterogena elevgrupper i årskurserna 0-6. Pedagogiska institutionen, Umeå Universitet.
- Forsberg, Ulla (1998) Jämställdhetspedagogik - en sammanställning av aktionsforskningsprojekt. Skolverket, Liber.
- Franck, Olof (2003) Domens eller hjärtats etik? Moral och människosyn i skolans värld. Lund: Studentlitteratur.
- Gannerud, Eva (2001) Lärares liv och arbete i ett genusperspektiv. Stockholm: Liber.
- Harding Sandra (1986) The Science Question in Feminism. Ithaca, NY: Cornell University Press.
- Holmstrand, Lars, Härnsten, Gunilla (2003) Förutsättningar för forskningscirklar i skolan. En kritisk granskning. Myndigheten för skolutveckling.
- Hirdman, Yvonne (1990) Genusystemet. I Demokrati och makt i Sverige: Maktutredningens huvudrapport.
- John, Charlotta och von Sabljar, Pamela (2003) Elfte steget – vägen dit.
- En metodbok för praktiskt jämställdhetsarbete i förskola/skola.
- Jónasdóttir, Anna (1991) Love Power and Political Interests. Towards a Theory of Patriarchy in Contemporary Western Societies. Örebro högskola.
- Lundgren, Eva m.fl. (2001) Slagen dam. Mäns våld mot kvinnor i jämställda Sverige. Brottsförmyndigheten och Uppsala Universitet. Umeå: Fritzes.
- Molander, Joakim (2003) Utvärdering av projektet Skolresan går vidare...Rapportserien Synpunkt 2002:8. Institutet för utvärderingsforskning vid Mitthögskolan.
- Nordenstam, Kerstin, Wallin, Ingrid, (2002) Osynliga flickor – synliga pojkar Om ungdomar med svenska som andra språk. Lund: Studentlitteratur.
- Osbeck, Christina, Holm, Ann-Sofie och Wernersson, Inga (2003) Kränkningar i skolan. Förekomst, former och sammanhang. Centrum för värdegrundsstudier vid Göteborgs Universitet.
- Rousseau, Jean Jacques (1762) Émile eller Om uppfostran
- Svaleryd, Kajsa (2003) Genuspedagogik. Stockholm: Liber.
- Tallberg Broman, Ingegerd, Rubinstein Reich, Lena, Hägerström, Jeanette (2002) Likvärdighet i en skola för alla. Historisk bakgrund och kritisk granskning. Skolverket.
- Wahlström, Kajsa (2003) Flickor, pojkar och pedagoger. Jämställdhetspedagogik i praktiken. Utbildningsradion.
- Wendt Höjer, Maria (2002) Rädslans politik. Våld och sexualitet i den svenska demokratin. Lund: Liber.
- Öhrn, Elisabet (2002) Könsmönster i förändring? – en kunskapsöversikt om unga i skolan. Skolverket.
- Öhrn, Elisabet (2002) Jämställdhet som en del av skolans värdegrund. Om kön, klass och etnicitet i skolvardagen, ur Demokrati i skolans vardag. Fem nordiska forskare rapporterar. Värdegrundscentrum vid Umeå universitet och Ersta Sköndal högskola.
- Öhrn, Elisabet (2001) Marginalization of democratic values: a gendered practice of schooling? International Journal of Inclusive Education, 5, 319-328
- Otryckta källor:
- Jämställdhet på S:t Petri skola Malmö – En presentation av Jämställdhetsgruppens arbete. Sammanställd av Karin Jannert-Romée, januari 2003.
- Jämställdhet på Västerhöjd, 5-poängsuppsats (år) Olof Franck, Malin Johansson, Pia Josefsson, Ulla-Britt Moläng. Högskolan i Skövde.
- Uppföljning av jämställdhetsprojektet i Gävleborgs län från 1999 till idag.
- Beskrivning av Etniska relationers verksamhet för att stödja skolan. Pm.

Hur är det ställt? Tack, ojämt!

Vi föds rakt in i ett genussystem med manlig överordning. Normer och könsmönster bestämmer vem vi ska vara, hur vi ska vara och vad vi kan bli. Det krävs insikt, självkravet och mod att förändra dessa strukturer. Hur kan skolan hjälpa unga tjejer att växa upp till självständiga, starka kvinnor som får livsutrymme, respekt och rättvist betalt för sitt arbete? Hur ska vi hjälpa killarna att ta ansvar och se tjejernas rättigheter och sina egna skyldigheter? Hur ger vi dem möjlighet att slippa dominera? Hur ger vi dem mod att visa känslor och empati? Kan vi stärka de unga att fatta egna beslut och göra fria val för sin utveckling och sina studier? Och hur ska vi vuxna våga skärskåda och utmana våra egna föreställningar om manligt och kvinnligt som är en förutsättning att utveckla oss själva och varandra? Hur ska vi få kunskaper om jämställdhet och hur vi ska göra för att bryta inrotade könsmönster?

Denna bok ger en bakgrund till köns- och maktskillnader i skolan och samhället och visar hur vi skapar och upprätthåller könsordningen. Viktigast är exemplen där sex skolor och kommuner berättar om sina erfarenheter och hur de arbetat för att öka jämställdheten. Dessa kan vara en inspiration för andras utvecklingsarbete!